

פועלי ציון בפולין לפני הפילוג (1919–1920)*

הפארבאנד הפולני של פועלי ציון (יידישע סאציאל־דעמאקראטישער ארבעטער פארבאנד "פועלי־ציון" אין פוילן, בקיצור - הפארבאנד) תחילתו בתקופת המהפכה הרוסית הראשונה של 1903–1905. היתה זו תקופה של חיפושי דרך מתמידים, של התפתחות תנועות מהפכניות באירופה, ובעיקר בחלקה המזרחי. להקמת פועלי ציון בפולין היו שני מקורות השראה: הציונות והבסיס החברתי של תנועה זאת. יש להדגיש, כי אופיה הפועלי־פרולטרי המובהק הוא אשר היווה תופעה סגולית של תנועה זו בפולין. כי בניגוד לתנועת פועלי ציון הרוסית, שנוסדה באותה עת בפולטובה¹ הרחק מהריכוזים היהודיים והפועליים הראשיים, הרי הפארבאנד הפולני תחילתו בראש ובראשונה במרכזים הגדולים ביותר של הפרולטריון היהודי - וארשה, לודז', צ'נסטוכובה, ביאליסטוק, בנדז'. כמעט בכל עיר ועיירה היתה תחילתה של תנועת פועלי ציון אגודות מקצועיות של פועלים ושל עובדי המסחר, אך יש שפועלי ציון כיוונו את צעיהם הראשונים באיגודים מקצועיים ובהקמת תנועה מקצועית.²

בתור תנועה פועלית אותנטית היה זה ארגון חי, אימפולסיבי, נתון להשפעות רדיקליות. עם זאת, כנציגי שכבות עמלים עממות, הם היו גם בעלי מסורת לאומית מושרשת וגם כפופים לסמכות מנהיגיהם יותר מקבוצות פוליטיות אחרות.

בראשית דרכה של תנועה זו היתה מונחת מחלוקת אידיאולוגית, שנשאה אופי

- * מאמר זה הוא חלק ממחקר מקיף בנושא פועלי ציון־שמאל בפולין עד מלחמת העולם השנייה.
- 1. ועידת היסוד של פועלי ציון ברוסיה התקיימה בפריז 1906. על כך ראה: פנחס (שמואל אדלמן), "די גרינדונגס־תקופה פון פוילישן פארבאנד", פועלי־ציון אלמאנאך - צום 25־יאָר יובל פון דער פועלי־ציון באוועגונג, ווארשע 1931, עמ' 117–119 (להלן - אלמאנאך); מ' מינץ, "הפארבאנד הפולני ומקומו במפלגת הפועלים היהודית הס"ד פועלי־ציון ברוסיה", אסופות, 3 (16) (1972), עמ' 19–38 (להלן: מינץ, הפארבאנד).
- 2. פנחס, ציון יובל־זענער, 3.3.39, עמ' 12–27; ח"א טאביאש, "די גרינדונגס־צייט אין לאדזש", אלמאנאך, עמ' 141–151; ד' בערנפעלד (ש' אדלמן), "די ערשטע טריט פון לאדזשער ארגאניזאציע", יידישער ארבעטער פנקס (צו דער געשיכטע פון פועלי־ציון באוועגונג). רעד. ורובבל, ווארשע 1927, עמ' 360–364 (להלן: פנקס).

של חילוקי דעות בין וארשה לפולטאבה.³ היו אלה חילוקי דעות על מקומה של ארץ־ישראל באידיאולוגיה של פועלי ציון. הפארבאנד הפולני דגל ב"ארצישראליות העקרונית", כנגד ה"פלשתיניזם הפראקטי" (או "פרונגנוס־טי"), אשר מקורו ב"הפלטפורמה שלנו" מאת ברוכוב באותם הימים.⁴ חילוקי דעות אלה יסיפו לצוץ ולהופיע בצורות שונות ובעוצמה שונה בכל תקופת קיומה של פועלי ציון (במיוחד בתוך האגף השמאלי שלה), ותמיד בהשפעת מאורעות פוליטיים בזירה הבינלאומית.

עד מלחמת העולם הראשונה היה הפארבאנד הפולני בלתי לגאלי ונרדף על ידי המשטר הרוסי. עם פרוץ המלחמה ונסיגתם של צבאות רוסיה מפולין, כבשה הגרמנים. הקשר הארגוני של הפארבאנד הפולני נותק מתנועת פועלי ציון הרוסית. בשנות המלחמה הפכה פועלי ציון בפולין למפלגה גדולה ורבת מעשים. בוועידתה הראשונה בפולין הריבונית, בדצמבר 1918, היא שינתה את שמה ל"מפלגת הפועלים היהודית הסוציאל־דמוקרטית 'פועלי־ציון' בפולין". בוועידה זו השתתפו 144 צירים, שייצגו ציבור של 12,000 חברי מפלגה, עם תנועה מקצועית רחבה שנמצאה תחת השפעתה, מוסדות תרבות, בתי־ספר, מעונות פועלים, קואופרטיבים ועוד. בוועידה זו נבחרה הנהגה חדשה, שבראשה הועמד איש שאמור היה להיות לסמל התקופה החדשה – יעקב זרובבל (ויטקיין), שהגיע ישר מרוסיה המהפכנית.⁵

במאמר שלפנינו תתואר השפעתם של אירועים אלה על תנועת פועלי ציון בכלל, ובפולין בפרט.

1. השפעות מצטלבות בתנועת פועלי ציון בפולין

בשנים הראשונות לעצמאותה של פולין טרם הגיעה המלחמה לסיימה. עדיין התנהלו קרבות בגבולות המזרחיים, בליטא ובגליציה המזרחית; גם במערב לא נקבעו עדיין הגבולות. התוהו ובוהו הפוליטי והכלכלי במדינה הגיע לשיאו. פה ושם עוד היו מועצות פועלים (דוגמת רוסיה המהפכנית) בלא תמיכה ממשית של המוני הפולנים, אך ב־5 בינואר 1919 נעשה ניסיון הפיכה של המחנה הלאומי־

3. מ' מינץ, "המחלוקת על מהות הפלשתיניזם בקרב מפלגת הפועלים היהודית הס'ד ברוסיה (1906)", *אסופות*, 2 (15) (1971), עמ' 53–73; הנ"ל, *חבר ויריב – יצחק סבנקין במפלגת פועלי־ציון 1905–1912*, תל־אביב תשמ"ו, עמ' 33–87.

4. ראה: ב' בורוכוב, *כתבים א' (בעריכת ז' אברמוביץ, י' יצחקי)*, תל־אביב 1934, עמ' 51–199; ניר, "צו דער געשיכטא פון פועלי־ציוניזם אין פולין, רייטער פנקס, צו דער געשיכטע פון דער יידישער ארבעטער באוועגונג און סאציאליסטישע שטרעמונגען ביי יידן, צווייטעס זאמלבוך, ווארשע 1924 (להלן: רייטער פנקס) עמ' 51–52.

5. זרובבל (יעקב ויטקיין – 1886–1967), איש פולטאבה (אוקראינה), בין מייסדיה של מפלגת פוע'צ ברוסיה, פעיל מפלגתי, עיתונאי. בשנים 1910–1912 פעל בארץ־ישראל, ומ־1913 בארצות־הברית. ב־1917, אחרי מהפכת פברואר חזר לרוסיה, השתתף במהפכת אוקטובר, ומדצמבר 1918 ועד מאי 1935 – עד עלייתו ארצה – היה מנהיגה של מפלגת פועלי ציון שמאל בפולין וחבר הלשכה העולמית של התנועה.

דמוקרטי ("אנדציה")⁶ פילסודסקי,⁷ ראש המדינה, נאלץ לעשות ויתורים, כשהוא מכונן ממשלה עם איגנאצי פאדרבסקי בראשה.⁸

מצב היהודים בפולין היה מסוכן במיוחד. במשך כל אותה תקופה הם חיו באווירה של אי ביטחון, פרעות המוניות ונחשול גובר של אנטישמיות.⁹ ההנהגה הציונית בפולין, בעיקר קבוצתו של "גרינבוים, האמינה בסיכוי לנהל מאבק על זכויותיהם הלאומיות של היהודים בפולין, אולם רק אם אפשר יהיה לכונן נציגות יהודית אחידה בתוך הסיים. בכיוון זה פעלה ההסתדרות הציונית.

אולם מסתבר שאפילו בהסתדרות הציונית גופא לא היתה תמימות דעים, והמועצה הלאומית הזמנית, שהיתה אמורה להוות נציגות רחבה של יהדות פולין, היתה מורכבת מציונים בלבד, וחלקית מנציגי "המזרחי". שום מפלגה פוליטית אחרת לא הסכימה ללכת יחד איתם. אפילו פועלי ציון סירבה לשתף פעולה.¹⁰

הפיצול הפוליטי ברחוב היהודי, במיוחד בשטח הכיבוש הרוסי לשעבר, היה בלא ספק תוצאה של הנסיבות ההיסטוריות והמסורת. אותן תופעות עצמן של פיצול פוליטי היו גם מנת חלקה של הציבוריות הפולנית בשטח הכיבוש הרוסי לשעבר. לא כן בשטח הכיבוש האוסטרי לשעבר. בגליציה היה חופש פוליטי הרבה יותר גדול. שם קיבלו היהודים והפולנים שיעורים ראשונים בפרלמנטריזם האוסטרי. ואילו בשטח הכיבוש הרוסי לשעבר שרר במשך כל שנות המאה דיכוי לאומי ופוליטי אכזרי. כאן גם פרצו מדי פעם התקוממויות לאומיות נגד הכובש הרוסי, בהן השתתפו גם יהודים רבים. כאן התקיימו עד שנות ה-60 של המאה ה-19 הגבלות חמורות נגד היהודים. תנאים אלה לא יכלו שלא להשפיע על עיצוב העמדות וההשקפות בקרב האוכלוסייה היהודית של מלכות פולין לשעבר, במגמה של הקצנה פוליטית והתעוררות רוח הקרב.

הימים הסוערים של המהפכה הרוסית מצאו איפוא ברחוב היהודי בפולין הד הרבה יותר חזק מאשר בגליציה. מסורות והשפעות אלה גרמו לכך, שהמפלגה הארצית הגדולה ביותר בתנועת פועלי ציון העולמית, דהיינו פועלי ציון בפולין

6. N.D. – "אנדציה", הארגון הלאומי-דמוקרטי הפולני, נוסד בשנים 1893–1897. היה זה ארגון אנטי-דמוקרטי, לאומני ואנטישמי לוחם.
7. פילסודסקי יוחף (1867–1935), מדינאי, זמ"מ היה חבר המפלגה הסוציאליסטית הפולנית (P.P.S.), ארגן יחידות לוחמה למען שחרורה של פולין, שהיו לבסיס להקמת הלגינים הפולניים. במלחמת העולם הראשונה הוביל את הלגינים תחילה נגד הרוסים, ואחר כך נגד הגרמנים. נאסר על ידי הגרמנים. אחרי שחרורו ב-1918 חזר לארצו והיה לראש המדינה והצבא – עם הפסקה של כמה שנים, עד יום מותו.
8. פאדרבסקי איגנאצי, מלחין, מדינאי, ראש ממשלת פולין ושר החוץ. נציג ארצו בחבר הלאומים בשנים 1919–1936. בהשקפותיו היה נציגו של המחנה הלאומי-דמוקרטי (N.D.).
9. ע' מנדלסון, התנועה הציונית בפולין – שנות ההתהוות 1915–1926, ירושלים תש"ח (להלן: ע' מנדלסון), עמ' 93–95.
10. שם, עמ' 95–109; ארכבעטר צייטונג, 24 בינואר, 11 בפברואר וגליונות אחרים, 1919 (להלן: אר"צ).

מצאה את עצמה על פרשת דרכים, בשעה שהסימנים הראשונים של הקצנה בתנועת פועלי ציון הרוסית הופיעו כבר בזמן המלחמה. מי שינסה להעריך את הלכי הרוח של אותם הימים, את האירועים, את התקוות של העולם המדוכא והמשועבד שהתייסר במלחמה – לאור הניסיונות המאוחרים והתנוצאות של מהפכת אוקטובר במרוצת שבעים שנה – יטעה טעות חמורה ביותר, שכן תפקידו של החוקר להבין ולחוש את התקופה שהיא נושא לעיונו.

מפלגה זעירה, כמעט בלתי נחשבת ברוסיה הגדולה, שנמצאה עד כה חלקית בחוץ-לארץ, בגלות ובמחתרת – אותה קבוצת אנשים קטנה הצליחה ב־25 באוקטובר (7.xi) 1917 לזעזע לא רק את רוסיה אלא את העולם כולו. בידי מפלגת הבולשוויקים עלה למגר כל אופוזיציה פנימית ולנתץ לא רק את הימין הקיצוני, אלא את כל תנועת הסוציאלי-דמוקרטיה, שהיתה בעלת מסורת ומושרשת מאוד בקרב המוני הפועלים. היתה זו המהפכה העמוקה ביותר שהתחוללה בעולם לאחר המהפכה הצרפתית. חיילים מזי רעב בכלווי סחבות של הגווארדיה האדומה, שנגרפו בזרם המהפכה, עמדו איתנים נגד גייסות מאומנים, שבעים וחמושים היטב של דניקין, יודניץ' ואחרים, נגד הצבא הלכן שזכה לתמיכה ולאספקת נשק מצד מדינות המערב. אותו חיל של אנאלפביתים לבושי קרעים הצליח להחזיק מעמד בהסגר ובהתערבות מזוינת של בעלות הברית. בידי הבולשוויקים עלה לכרות שלום עם גרמניה ולגבור על "הקונטר-רבולוציה" הפנימית. איש לא שאל אז על המחיר ועל הקורבנות.

מהפכת אוקטובר עוררה התנגדות עזה במחנה הסוציאליסטי ברוסיה. המנשוויקים, הבונד, פועלי ציון ואחרים טענו תחילה, כי השלטון הבולשוויקי מוביל למלחמת אחים ולדיקטטורה. אך עם חיוזק שלטון הבולשוויקים והתגברות הלהט המהפכני נחלשה התנגדותם. אותה אמונה, שמתוך המצוקה והדם נולד עולם חדש, עולם הצדק החברתי, עולם של בני חורין, ללא מלחמות וללא דיכוי – אמונה זו הדבירה אויבים מבחוץ ומכפנים וסללה דרך לדיקטטורה הקרויה "דיקטטורה של הפרולטריון". אך כפי שהסתבר, היתה זו דיקטטורה של הבולשוויקים.

מופת המהפכה הרוסית היה מדבק. הנה קם הפרולטריון של גרמניה ואילץ את הקיסר וילהלם השני לוותר על כיסאו ולהימלט.¹¹ בהונגריה הכריזו על רפובליקה מועצתית הונגרית (שימיה היו ספורים). בפולין קמו מועצות של נציגי הפועלים. להט המהפכה לא יכול היה לפסוח על המוני היהודים בפולין. מציאותם המרה בפולין הריבונית שימשה בלא ספק קרקע נוחה להקצנה. רעיון האוניברסליזם, שהמהפכה הרוסית חרתה על דגלה, חלחל לשורות מפלגות הפועלים היהודיות ולא פסח גם על תנועת פועלי ציון.

את המבוכה הרוחנית בשורות פועלי-ציון הגבירו מאורעות לא פחות מהפכניים, אך קרובים יותר, שנגעו לפרולטריון היהודי במישרין והבטיחו

11. וילהלם השני, קיסר היונקרים הפרוסים, האחראי לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, נמלט להולנד ב־28 בנובמבר 1918.

גאולה לאומית וחברתית. הכוונה להצהרת בלפור ולהישגיה הנכבדים של הברית העולמית של פועלי ציון במגעים עם הוועד ההולנדי-סקנדינאבי של האינטרנציונל השני. כל אלה הניבו במשך שנת 1919 תוצאות נוספות, שעוררו עניין רב ברחוב היהודי בפולין.

ההשפעות המצטלבות של מאורעות בעלי ערך היסטורי, שבאו מן המזרח, מרוסיה, ומן המערב, העסיקו את מוחות הפעילים של פועלי ציון בפולין. כיצד תתייחס המפלגה למאורעות אלה? התנועה ניצבה בפני מבחן קשה. פעם נוספת עמדה לפנייה בכל עוצמתה הבעיה של בחירת הדרך הרעיונית-פוליטית. איזה מקום תתפוס ארץ-ישראל במצעה ובפעילותה? אילו השפעות יגברו נקיטת עמדה במבין זה של האירועים היתה תלויה בהערכה נכונה ומפוכחת של המצב, בכושר ניתוח וחיזוי.

יש לציין, שהתקופה בין הוועידה הראשונה והשנייה של מפלגת פועלי ציון בפולין, כלומר מדצמבר 1918 עד מאי 1920, היתה גדושה פולמוס על אותם אירועים מצטלבים. כחיבורנו זה נתמקד בראש ובראשונה במעקב אחרי מגמת ההתפתחות של ההשקפות בקרב פועלי ציון בפולין.

מנשר השלום מטעם הוועד ההולנדי-סקנדינאבי של האינטרנציונל הסוציאליסטי מאוקטובר 1917, שהכיל כאמור את כל התביעות שנוסחו בחזכיר שהוגש לוועד על ידי נציגות תנועת פועלי ציון העולמית, היה זקוק לאישור של מועצת האינטרנציונל השני. המועצה נערכה בברן (שווייץ) בפברואר 1919. היתה זו הפעם הראשונה שהשתתפה בה נציגות הברית העולמית של פועלי ציון, שהוכרה רשמית והוענקו לה זכויות שוות לאלה של נציגויות המפלגות הסוציאליסטיות של ארצות אחרות.

בשל קשיים טכניים הורכבה הנציגות רק משלושה חברים של לשכת הברית העולמית: ש' קפלנסקי, ל' חזנוביץ' וב' לוקר, והיא השתתפה באורח פעיל בעבודת הוועדות השונות של המועצה. לפי התזר הפנימי של לשכת הברית העולמית לוועדים המרכזיים הארציים של המפלגה, עלה בידי הנציגות להעביר לגמרי, או באופן חלקי, שתי הצעות בעניינים יסודיים. הכוונה בראש ובראשונה לתביעות המופנות לוועידת השלום בפאריס להבטחת הזכויות למיעוטים לאומיים (במדינות מזרח אירופה), ולמיעוט היהודי בכלל זה, על ידי בית-דין מיוחד ליד חבר הלאומים. אך הנציגות לא הצליחה לקדם את עניין ארץ-ישראל, משום שנושא זה לא הגיע לדיון.¹²

לשכת הברית העולמית ראתה בהכרה הרשמית שהכיר הכינוס בברלין כתנועת פועלי ציון העולמית צעד חשוב במאבק על הכרה בעולמיותם של הבעיה היהודית והפרולטריון היהודי על ידי האינטרנציונל הסוציאליסטי (אף כי

12. ארכיון העבודה (להלן: אה"ע), חס' III/11, תיק 19. מתוך חוזר החתום על ידי מזכיר הלשכה של הברית העולמית, ל' חזנוביץ. ראה גם: די פינפטע וועלט - קאנפערענץ, באריכטאן דעזאלגעצט, הוצאת אלועלטלעכער אידישער סאציאליסטישער ארבעטער פארבאנד פועלי-ציון, ווין 1920 (להלן: באריכט), עמ' 10-12.

היא כונתה נציגות ארצית מפלשתינה). השלב הבא היה החלטה שנתקבלה בישיבת הוועדה הפרלמנטרית של האינטרנציונל באמסטרדם (בימים 26–29 באפריל 1919). שם נתקבלו כל התביעות שהועלו על ידי תנועת פועלי ציון העולמית (תוך שינויים קלים).

הסעיפים החשובים ביותר של החלטת האינטרנציונל הסוציאליסטי כוללים:

א. הכרה באופיה העולמי של הבעיה היהודית, ובהתאם לעקרונות הכלליים, הכרה בזכות להגדרה עצמית לאומית.

ב. החלטה התובעת הגנה בינלאומית על היהודים בתחום השמירה על זכויותיהם האזרחיות המלאות בכל הארצות, שלטון עצמי לאומי על יסודות אישיים, חופש ההגירה וכד'. הסעיף הרביעי של ההחלטה כולל "הכרה בזכויות העם היהודי לבניין בית לאומי בארץ-ישראל ויצירת תנאים לכך בפקוח חבר הלאומים".¹³

החלטת אמסטרדם זכתה להד נרחב בעיתונות פועלי ציון בפולין. ליד דור'חות מדויקים על מהלך הישיבה באמסטרדם אנו מוצאים שם סידרת מאמרים, פרי עטם של מנהיגי תנועת פועלי ציון בפולין, המתייחסים להחלטת אמסטרדם לגבי הבעיה היהודית. מאמרים אלה משקפים כמידה מסוימת את הלכי הרוח בימים ההם, ואת היחס לתחום פעולה זה של הברית העולמית של פועלי ציון. אפשר להבחין כאן בהתפתחות מסוימת בעמדות ובהשקפות על האינטרנציונל השני.

בזמן הכינוס באמסטרדם, ועוד לפניו, ביטא זרובבל במאמריו התלהבות על היחסים שנקשרו בין התנועה העולמית של פועלי ציון והאינטרנציונל השני.¹⁴ במאמריו בלטה גאוה על העובדה, שהאינטרנציונל השני הכיר רשמית בתנועת פועלי ציון. אך המחבר הביע גם את התנגדותו לעיקרון שנתקבל באינטרנציונל זה, לפיו מיוצגות בו מפלגות סוציאליסטיות של ארצות ולא של עמים. הוא תבע להכיר בצורך ליצג את האינטרסים של מעמד הפועלים היהודי כתנועה עולמית, ולהקים חטיבה יהודית ליד האינטרנציונל השני. ההישגים של תנועת פועלי ציון העולמית – כתב זרובבל בהמשך – אינם זהים עדיין לכינון חטיבה יהודית, אך יש בכך כבר הכרה בבעיה היהודית. הוא סיים את מאמרו בהבעת תקווה, כי הכינוס הקרוב של האינטרנציונל השני יעשה את הצעד הראשון להכרת הצורך בהקמת חטיבה יהודית לאומית ליד האינטרנציונל השני.¹⁵

ככמה מן הגיליונות הבאים של כתבי-העת אנו מוצאים שורת מאמרים נוספים על הכינוס באמסטרדם, פרי עטו של זרובבל (בשמות בדויים שונים). כותרותיהם הם מדברות בעד עצמן. כמיטב כישרונו, בסגנונו המיוחד ובטונים גבוהים הוא מביע את התפעמותו מהישגי הברית העולמית של פועלי ציון באמסטרדם, ומהחלטה שנתקבלה לגבי הבעיה היהודית.¹⁶ ביוזמתו החלה המפלגה במערכת

13. ארכ"צ, 6 במאי 1919: באריכט, עמ' 13–14.

14. שמשון (זרובבל), "א יידישע סעקציע אינם אינטערנאציאנאל", ארכ"צ, 2.5.1919.

15. שם.

16. בין שאר: שמשון, "סאציאליסטישע קאנפערענץ אין אמסטערדאם", ארכ"צ, 6.4.1919.

"ישראלי (זרובבל)", "דער 'בונד' אין קלעם", שם, 20.5.1919, ומאמרים אחרים.

הסברה בנושא זה, בהדגישה את ההישגים של תנועת פועלי ציון בזירה הבינלאומית. נערכו אסיפות וכינוסים המוניים.

ביטאון המפלגה מ־30 במאי תיאר את ההתלהבות ששררה באסיפה המונית בתיאטרון ע"ש קאמינסקה בווארשה.¹⁷ נחום ניר הנחה את האסיפה (לאחר שובו מפטרוגרד צורף ניר לוועד המרכזי של המפלגה בפולין). הרצאות השמיעו: ניר, יוריס וויינרייך. כולם, מלבד ניר, דיברו על חשיבותן הגדולה של התלטות אמסטרדם. בנאומו של ניר נשמעה נימה חדשה. הוא קרא שלא להתלהב יתר על המידה מן ההישג, הביע בזהירות את הסתייגויותיו, והישווה את הכינוס באמסטרדם לאינטרנציונל החדש שקם במוסקוה ולרעיונותיו. אומנם באמסטרדם דם התייחסו בחיוב לבעיה היהודית, אך לדעתו, במדיניות הגלובאלית הבעיה אינה ניצבת על הבסיס הנכון. הוא אינו שלם בעיקר עם נוסח הסעיף הרביעי של ההחלטה האמסטרדמית; הוא יסביר זאת בקרוב בהרחבה. כאן הביע את תקוותו, כי האינטרנציונל הבא, שיאחד את אמסטרדם עם מוסקוה (כלומר את האינטרנציונל השני והשלישי), ינקוט עמדה נכונה ומהפכנית.¹⁸ בנאומו זה העלה לראשונה את התביעה לאיחוד שני האינטרנציונלים – רוסיה המהפכנית והפרולטריון של מדינות המערב.

ביוני 1919 הגישה הלשכה העולמית של הברית תזכיר לנציגי הוועדה המתמדת של האינטרנציונל השני בשטוקהולם. הוא כונה "התזכיר הארצישראלי".¹⁹ התזכיר – אם לסכמו באופן כללי – פונה לוועידת השלום בוורסאי ולחבר הלאומים שהוקם על ידה, בתביעה להכרה בזכותו של העם היהודי לבנות את ביתו הלאומי בארץ-ישראל, לעלייה חופשית ולהתיישבות, וכן לערובות ולסיוע מצד המוסד הבינלאומי.²⁰

גם על תזכיר זה מתח ניר ביקורת קשה באחד ממאמריו.²¹ בתוכן התזכיר ובכתובת אליה הופנה ראה ניר סטייה חמורה מעקרונות פועלי ציון ותורת ברוכוב. לטענותיו העקרוניות נשוב במקום אחר. כאן נפגה את תשומת הלב להיבט אחד בלבד של ביקורתו. ניר טען נגד מחברי התזכיר, שבאמצעות האינטרנציונל הסוציאליסטי הם פונים לוועידת השלום בפאריס בבקשת תמיכה בתביעות לזכויות היהודים על ארץ-ישראל. ואילו לדעתו בוועידת פאריס, לרבות 14 הסעיפים של וילסון וחבר הלאומים שלו, יש לראות תופעה אימפריא-

17. "די אינטערנאציאנאלע סאציאליסטישע קאנפערענץ און די ייִדן־פראגע", ארבי"צ, 31.5.1919.

18. שם.

19. הידיעה על כך הופיעה בארבי"צ, 4.7.1919. ניר כותב אחר־כך שקיבל לידיו את התזכיר רק כאשר הגיע לשטוקהולם ביולי אותה שנה. התזכיר נמצא בארבי"צ, חט' III/11, תק 19, בגרמנית.

20. שם; ביידיש: "מעמאראנדום צו דער פערמאנענטער סאציאליסטישער קאמיטע. צו דער פראגע פון א אידישער נאציאנאלער היים אין ארץ ישראל"; ש' קאפלאנסקי, פון אנזאג צו פארזיידקלעכונג, ווארשע תרצ"ב (1932), עמ' 182–187.

21. ניר, "דער פאלעסטינע מעמאראנדום", ארבי"צ, 5.7.1919; הנ"ל, "אראבישע און יידישע ארבייטער אין פאלעסטינא", די נייע וועלט, 5.8.1920.

ליסטית המשרתת את מטרות האימפריאליזם העולמי. בהזדמנות זו הוא תיאר בצבעים עזים את המדיניות הקולוניאלית הדורסנית של אנגליה, ובכלל זה את תוכניותיה הקולוניאליות לגבי ארץ-ישראל, המסתתרות מאחורי הצהרת בלפור.²²

מאמרו של ניר היה הקול הראשון בביקורת יסודית על פעילות הלשכה העולמית של ברית פועלי ציון במגעים עם האינטרנציונל השני. ניר היה הראשון ממנהיגי פועלי ציון בפולין אשר ניסה להעמיק ולנמק רעיונית את ההבדלים בין השמאל ההולך ונולד, המהפכה הרוסית, ובין מדיניות הלשכה העולמית של הברית באינטרנציונל השני.²³ בעיות אלה תעמודנה בכל חריפותן כאחד הסעיפים החשובים בהתוועדות מנהיגי התנועה העולמית של פועלי ציון כשטוקהולם.

באותו הזמן התנהלה מערכה נוספת ביחסים בין פועלי ציון והאינטרנציונל השני, אשר בסופה גרמה אכזבה לרבים. הכוונה לשיבת האינטרנציונל בלוצרן (2-10 באוגוסט 1919). התרחש כאן תהליך מקביל ואיטי של מפנה בכיוון אחר. קסמה של מהפכת אוקטובר פעל יותר מן האינטרנציונל השני, ואפילו יותר מן ההישגים של לשכת הברית העולמית במסדרונותיו. בארצות שונות במזרח אירופה קמה אופוזיציה שמאלית בקרב תנועת פועלי ציון. מפלגת פועלי ציון בפולין לא היתה הראשונה מבחינה זו, ולא היא היתה היוזמת, אלא שניר בהופעותיו הנזכרות למעלה הקדים לבטא את הלוח הרוח הזה.

ניר מזכיר, כי בכינוס פועלי ציון במינסק עוד בינואר 1919 הגיעו לפילוג אחרי ויכוח סוער מלווה בהיסטריה (התעלפותו של קנדורסקי). מאז התקיימו כבר ברוסיה שתי מפלגות: פועלי ציון הקומוניסטית (י.ק.פ. פועלי ציון), ומפלגת פועלים יהודית ס'ד - פועלי ציון.²⁴ קצת יותר מאוחר התייצבה המפלגה הליטאית-לאטונית של פועלי ציון לצד שמאל וחייבה הצטרפות לאינטרנציונל השלישי, שקם זה עתה במוסקווה.²⁵

ביטאון פועלי ציון בפולין הודיע אף על הקמת פועלי ציון קומוניסטית באוסטריה. בכינוס המפלגתי השני בווינה, בראשית ספטמבר, הוחלט להצטרף לקומינטרן ולתבוע מן הברית העולמית של פועלי ציון לנתק את הקשרים עם

22. ראה: כרוז של "י.ס.ד.א.פ. פוע"צ, צענטראל-קאמיטעס", ארכ"צ, 18.7.1919. דאה גם נאמו של יצחק שיפר בסיים על חוזה ורסאי, ארכ"צ, 1.8.1919. "אינוער שטעלונג צו דער ראטיפיקאציע פונם ווערסאלער שלום-טראקטאט".

23. ראה סידרת מאמריו של ניר: א' שאוסקי, "פראלעטארישער דיקטאטור און דעמאקראטיע", ארכ"צ, 4.4.1919; ניר, "צו איז מעגלעך א דיקטאטור אין פוילן", שם, 25-28.7.1919; א"ב (ניר), "דיקטאטור און טעראר", שם, 14.11.1919; הג"ל, "רעוואלוציע און מאסע", שם, 7.11.1919.

24. נ' ניר-ראפאלקס, וואנדערונגען, תל-אביב 1966, עמ' 35. על ההחלטות של שתי המפלגות הנפרדות ראה: ל' חאזאנוויטש (עורך), ארכיון פונם אידישען סאציאליסט, בערלין 1921, עמ' 14-21, 29-33.

25. האינטרנציונל השלישי, ה"קומינטרן", הוקם במרץ 1919 על ידי המפלגה הבולשוויקית, והצטרפו אליו מפלגת ס.ד.ק.פ.ל. הפולנית והקבוצה הקומוניסטית הגרמנית.

האינטרנציונל השני ולהתחבר לקומינטרן. לבסוף, ביוזמת פועלי ציון הקומוניסטית באוסטריה, קמה בווינה לשכה ארגונית (ארגאניזאציעאנס־ביורא) של ברית פועלי ציון הקומוניסטית, שהקיפה, מלבד פועלי ציון האוסטרית, גם את המפלגה הסוציאליסטית בארץ־ישראל (מפ"ס), את פועלי ציון הליטאית־לאטויות ואת פועלי ציון הקומוניסטית הרוסית.²⁶ העמדות וההשקפות שהצטלבו באותו זמן בפועלי ציון כפולין יוצגו כאן על רקע מהלך ההתוועדות כשטוקהור, והפולמוס על דפי העיתונות המפלגתית כפולין.

2. עימותים כשטוקהולם. נציגות פועלי ציון כפולין בהתוועדות כשטוקהולם

א. פועלי ציון והאינטרנציונל השני

מסוף יולי עד 5 באוקטובר 1919 (עם הפסקה של חודש ימים) נערכו התוועדויות של הברית העולמית של פועלי ציון כשטוקהולם. היה זה מפגש ראשון של נציגי המפלגות הארציות לאחר הפסקה ארוכה של שנות המלחמה, במזרח אירופה ובמערבה. לכינוס כשטוקהולם היו שלושה חלקים או שלוש סדרות של ישיבות. מחמת מספרם הזעום של נציגים שהגיעו ביולי הוחלט לערוך ישיבה מוקדמת (פארקאנפערעצן), בה נכחה נציגות המפלגה האוסטרית של פועלי ציון (שירפוב, רודל, מ' כהן ומלכה שור). את מפלגת פועלי ציון כפולין ייצג רק מ' יארבלום (הנציגים האחרים טרם הספיקו להגיע). יארבלום ייצג אף את הקבוצה הצרפתית של פועלי ציון. נכחו גם נציגי המפלגה הצ'כוסלובקית של פועלי ציון (רודולף קאהאן) – והנהגת הברית – ל' חזנוביץ', ש' קפלנסקי וב' לוקר.²⁷ נציגות המפלגה האוסטרית יצאה במהרה לישיבה בלוצרן, ונראה כי לא השתתפה יותר בדיונים כשטוקהולם.²⁸

החלק השני של הדיונים נמשך מ־23 באוגוסט עד מחצית ספטמבר. השתתפה בו, וגם בחלק השלישי, הנציגות כפולין, ובה שלושה אנשים: יארבלום, שנכח גם בחלק הראשון של הדיונים, וכן נ' ניר ומוליה אדלמן (המופיע בפרוטוקולים בשם פנחס), שהגיעו באיחור. זולת אלה השתתפו: א' רווצקי כנציג פועלי ציון באוקראינה, ז' רובשוב (לימים שזר) שייצג קבוצה גרמנית של פועלי ציון וד"ר נחמן סירקין, כנציג המפלגה האמריקאית של פועלי ציון. יש לציין, כי ניר ייצג, נוסף על כך, את המפלגה הרוסית, משום שרשמית היה נציג כפולין ומברסט.²⁹

26. אר"ב צ', 28.10.1919; ילקוטי פועלי־ציון, המאבק בזירה הפרוליטרית הבין־לאומית, א, ירושלים 1954 (להלן: ילקוטי פועל'צ', א), עמ' 59–60; ידיעות פונם אלועלטלעכן יידישן סאצ. אר"ב. פארבאנד "פועלי־ציון", מס' 18 (9–10.3.1921), ווין, עמ' 3–8 ואחרים.

27. אה"ע, חט' III/11, רש. 1, תיקים 28, 31; שם, 5.8.1919.

28. ראה מחאתו של רודולף קאהן בשמו ובשם משלחתה של פועלי ציון האוסטרית, על שלא נתקבלה הרזולוציה הנפרדת שלהם, ונשללה מהם אפשרות להביע ביקורת על פעולותיה של לשכת הברית, אר"ב צ', 15.8.1919.

29. לעיל, הערה 27.

לסידרת הדיונים השלישית והאחרונה, שארכה ממחצית ספטמבר עד 5 באוקטובר, הצטרפה נציגות מארץ-ישראל: ישראל שוחט, דוד בלוך-בלומנפלד וברל כנלסון.

ההתוועדות בשטוקהולם היא מקור נדיר המפיץ אור לא רק על המצב הקיים בתנועה העולמית של פועלי ציון, אלא חושף את המכניזם של היחסים ההדדיים והתמורות שחלו במפלגות השונות של התנועה העולמית.³⁰ ניתן לציין, כי הדיונים בשטוקהולם הכריעו בהשתלשלות האירועים שהתרחשו מאוחר יותר. הפילוג בתנועה העולמית, שהתחולל כעבור שנה בוועידה העולמית החמישית של פועלי ציון, היה למעשה תוצאה בלתי נמנעת, ובחנינת אקט פורמלי בלבד. חומר ההתוועדות בשטוקהולם לא זכה עד כה לעיבוד. הפרוטוקולים שנשמרו הם במצב גרוע מאוד, אינם מסודרים ואינם שלמים. בעת הדיונים בשטוקהולם מסר ביטאון פועלי ציון בפולין על מהלכן של ישיבות אחדות, וזאת הודות לדיונים וחשבונות סדירים של יארכלום. פורסמו שם גם נאומים אחרים ומאמרים פולמוסיים על נושאים שעמדו על סדר היום. פרסומים אלה ישמשו כהשלמה לחומר הארכיוני.

אסתפק להלן בהארת כמה בעיות בלבד. הכוונה בעיקר לאלה שבהן גילתה הנציגות הפולנית את מגמתה האידיאית-פוליטית, שהיתה שונה מן הקו שיוצג על ידי הרוב המכריע של המשתתפים. מן הראוי להוסיף, שהנציגות הפולנית, אף כי בשלב האחרון של הדיונים לא היתה תמימת דעים לחלוטין, נתנה ביטוי לאופוזיציה שמאלית שהלכה ונוצרה שם בבירור, שמבחינה תיאורטית-אידיאית הנהיגו אותה בלא ספק נחום ניר, ובמידה רבה גם רוזקי. לא נעסוק כאן כלל בשורת בעיות שהמועצה דנה בהן, ואף לא נוכל למצות את אלה שנטפל בהן.

מקום נכבד בדיונים הוקדש כמובן לבעיית אינטרנציונל הפועלים בהקשר למשימותיה של תנועת פועלי ציון. בבעיות אלה, שנכללו בהרצאתו של יארכלום, נתתה ישיבת החלק השני של הכינוס, ב-23 באוגוסט. הרצאתו של יארכלום על היחס של פועלי ציון לאינטרנציונל, הדו"ח של קפלנסקי על מהלך הדיונים בלוצרן, והוויכוח, עסקו כולם בכינוס הוועדה המתמדת של האינטרנציונל השני בלוצרן. בדו"ח לוועידה העולמית החמישית של פועלי ציון מדובר על כך, שנציגות פועלי ציון – קפלנסקי וחזנוביץ' – הגיעו ללוצרן כשהם מצוידים ב"הנחיות מדויקות של התוועדות הברית העולמית בשטוקהולם".³¹ אולם אני סבורה, שאין זה מדויק כל צורכו, כי החלק הראשון של הדיונים (בשכוע האחרון של יולי) התנהל בחבורה מצומצמת, ושם נמסרו דו"חות מן המפלגות הארציות ומפעולות הלשכה העולמית של הברית. הדיונים בנושא היחס לאינטרנציונל התנהלו איפוא לאחר הכינוס בלוצרן, ותחת הרושם של תוצאותיו. מבלי לעסוק במהלכו, ברצוני להתכונן על הכינוס בלוצרן ועל בעיית האינטרנציונל בכלל, כפי שראו זאת מנהיגי פועלי ציון בפולין. בדרך כלל ציפו, שהכינוס בלוצרן יטהר את האינטרנציונל הסוציאליסטי

30. ש.ש.

31. באריכט, עמ' 14.

מחטאי העבר (ה"אופורטוניזם", מדיניות התמיכה בממשלות של חברות האינטרנציונל המשתתפות במלחמה, וכד').³² קיוו שהאינטרנציונל השני יתייבב בצורה יותר תקיפה נגד ההתערבות וההסגר על רוסיה הסובייטית, וכד'. לבסוף האמינו, כי הכינוס בלוצרן, שהיה צריך להכין מצע חדש לקונגרס האינטרנציונל השני בג'נווה, ימצא דרך הולמת ויהווה גשר אידיאולוגי לאיחוד האינטרנציונל השני והשלישי בארגון בין-לאומי חדש של מעמד הפועלים.³³

בתקוות הללו היו כרוכים תכנים שונים. למשל, המאמר הראשון, המודיע על פתיחת הכינוס בלוצרן, ככל הנראה פרי עטו של זרובבל,³⁴ מביע תקווה שהאינטרנציונל ידחה את "האשליות האוטופיות של הרפורמיזם ויכונן את האידיאולוגיה שלו על יסודות המרקסיזם המדעי". כמשימה העיקרית של הכינוס בלוצרן רואה מחבר המאמר קבלה של תקנון בעל תוכן וצורה חדשים על ידי האינטרנציונל השני.

ככינוס בלוצרן באו לידי עימות שתי מגמות – האחת, הקרויה רפורמיסטית, שיוצגה על ידי אדוארד ברנשטיין, א' ונדרוולדה וג' נוסקה, והשנייה, הסוציאליזם המהפכני, שהגנו עליה ר' היפרדינג, לנגה ואחרים. נציגות פועלי ציון, שייצגה בלוצרן את ארץ-ישראל, תמכה בעמדת השמאל.³⁵ באחד מהדו"חות שלו מלוצרן מספר יארבלום לקוראיו בפולין, כי הוויכוח חשף תהום עמוקה בין העמדות הקיצוניות. "אפשרות חידושו של האינטרנציונל השני עומדת כבר עתה בסימן שאלה", הוא כותב. הוא מביע גם חשש, כי התנהגות הרוב (הרפורמיסטי) בכינוס עלולה לעורר הלכי רוח עוינים, ולהשפיע השפעה הרסנית בעתיד.³⁶

בהתוועדות בשטוקהולם, בהרצאתו הפרוגרמטית על עמדתה של פועלי ציון בעניין האינטרנציונל השני, ערך יארבלום השוואה בין האינטרנציונל השני הסוציאליסטי והשלישי הקומוניסטי, בהצביעו על כך שבשניהם מצויים היסודות העיקריים של הסוציאליזם: רוח מהפכנית, שיטה מדעית להערכת תהליכי ההתפתחות, וכד'. אולם הקומינטרן הוא למעשה ארגון בולשוויקי של מוסקווה, המתעלם ממערכת הכוחות בעולם – הבולשוויקים והקומינטרן מעמידים את הדיקטטורה כנגד הדמוקרטיה. הוא דיבר על הנזק שבקיצוניותם, וכד'. אף על פי שהאינטרנציונל השני אינו חופשי מאופורטוניזם, יש בו בכל זאת גרעין בריא, שיש לחזקו על ידי אגף שמאלי של האינטרנציונל. לדעתו חייב האינטרנציונל השני הפועלי ליצג את מעמד הפועלים בארצות המתקדמות של מערב אירופה. הוא חייב להיות ארגון פולרליסטי המייצג השקפות שונות על הדרכים להקמת חברה סוציאליסטית. מן הדין שהסוציאליזם יזוהה עם צורה גבוהה יותר של

32. ראה דו"ח של פלנסקי בישיבה ב-24.8.1919, אה"צ, חט' III/11, תיק 30, רש. 1.

33. שם. ראה גם לעיל, הערה 30.

34. י"ש (זרובבל), "די קאנפערענץ אין לוצערן", ארכ"צ, 5.8.1919.

35. ראה לעיל, הערה 30: סידרת מאמרים של יארבלום, דו"חות מוועידת לוצרן, ארכ"צ, 12-19.8.1919.

36. הנ"ל, ארכ"צ, 15.8.1919.

יחסים כלכליים. יש לנסותו תחילה בארצות המפותחות מבחינה כלכלית ולא ברוסיה המפגרת. במעבר לצורות כלכלה חדשות אין לבודד את הפרולטריון מהמוני העם הדמוקרטיים ומן האינטליגנציה (כי זה מוביל לדיקטטורה). להיפך:

עלינו לרכוש את הדמוקרטיה ולא את הפרולטריון, כי הוא אתנו. יש לבודד את הבורגנות הגדולה ולמשוך לצדנו אותם יסודות לא־פרולטרניים שאינם מעוניינים לתמוך בשלטון הבורגנות הגדולה, או יוכל הפרולטריון לרכוש את הדמוקרטיה למטרותיו.

יארבלום אינו פוסל את אפשרות הדיקטטורה של הפרולטריון בנסיבות מסוימות, כאשר הפרולטריון מהווה רוב בחברה. בסיכום, לדעתו, מקומה של תנועת פועלי ציון העולמית הוא באינטרנציונל השני, בתנאי שתהווה חיוק האגף המהפכני בתוכו.³⁷

כאשר עוקבים אחרי התפתחות הוויכוח מעל דפי ארבעטער צייטונג בעת הדיונים בלוצרן, ואחרי כן בימי ההתוועדות כשטוקהולם, אפשר להבחין בראשיתו של מפנה בכיוון מוסקווה והקומינטרן בקרב ההנהגה של מפלגת פועלי ציון בפולין. אך קולות אלה עדיין אינם המכריעים.³⁸

אולם בשטוקהולם הסתמנו מבחינה זו הבדלים גדולים בעמדות בקרב הנציגות הפולנית. ניר ופנחס נקטו עמדה שונה מיארבלום. הנואם הראשי של האופוזיציה היה ניר. הוא סבר, שבישיבה בלוצרן לא נערך חשבון נפש ולא הוסקו מסקנות מן העבר הלא־רחוק, כמו יחסו של האינטרנציונל השני למלחמה. בלוצרן לא נמתחה ביקורת על חוזה ורסאי, ועם זה אין להשלים. אומנם דעתו על חוזה ורסאי היתה ידועה מכבר, אך כאן הוא הדגישה ביתר תוקף. הוא הדגיש בעיקר את הרעיון, שאין להאשים בטבח העולמי מדינה אחת בלבד ולהטיל עליה את כל העול של הוצאות המלחמה, אשר מעמד הפועלים של גרמניה חייב לשאת בהן. הוא התנגד להפקעת שטחים גרמניים מגרמניה.³⁹

אנו משוכנעים, כי זוהי אשמתו של האימפריאליזם העולמי ולא רק של גרמניה [...] לא מדינה אחת, אלא מעמד אחד חייב פיצויים למעמד שני – מעמד הבורגנות חייב פיצויים למעמד הפועלים, להמוני העם, אשר נשאו במעמסה הכבדה ביותר ובקרבנות המלחמה.

בעיקר עוררה את זעמו של ניר החלטת הישיבה בלוצרן בדבר משלות ועדה מטעם האינטרנציונל השני לכרית־המועצות לבדיקת המצב, וההצעה להפסקת הטרור בארץ זו. "לא ועדה כזאת יש לשלוח לשם", הטיח ניר, "אלא ועדה

37. אה"ע, חט' III/11, ישיבה ב־23.8.1919, תיק 32, רש. 1: יארבלום (אניוטיץ), מאמריו על האינטרנציונל בארץ־צ, 22, 26 באוגוסט ובגליונות אחרים; וגם אונזער געדאנק, זאמלבוך, ברלין 1920.

38. ראה לעיל, הערה 22: "דער אינטרנאציאנאל לעבט אויף!" (בלי חתימה), ארץ־צ, מכתבים מיוני–יולי 1919.

39. ראה לעיל, הערה 22.

לכריתת ברית בין האינטרנציונל השני והשלישי.⁴⁰ לא רק ניר סבר שהסעיף הרביעי של החלטות לוצרן לשלוח ועדה לרוסיה הוא מחפיר. קפלנסקי, בדו"ח מפעילותו בוועדה הפוליטית בלוצרן, סיפר כי כל האגף השמאלי מחה, ויחד איתו גם הנציגות של פועלי ציון. הוא הוסיף, שכאשר הרוב החליט בחיוב והיה צריך לקבוע את הרכב הוועדה, לא נמצאו מעוניינים בכך ולא ניתן היה להרכיבה.⁴¹

ניר גם לא נטה לקומינטרן, אף כי הגן על "כבוד" המהפכה הרוסית. יחסו אליה היה מורכב יותר. במרוצת הוויכוח טענו נגדו, שקשר קשרים עם אנשי הקומינטרן. טענה זו, כפי הנראה, לא היתה מבוססת. במאמר שפרסם באותו הזמן הוא התריע נגד הדבקת תוויות לשני האינטרנציונלים, ומתח ביקורת על שני הצדדים. בלהט המצאת התוויות ההדדיות, הוא כתב, נשכחה מהות המחלוקת, קורותיו, משימותיו וחשיבותו של ארגון אחד למעמד הפועלים הבינלאומי. הוא גרס, שאם שני האינטרנציונלים יבינו את תפקידהם הכלליים כארגון אחד, לא יהיה מקום לשני ארגונים, ובתוך אינטרנציונל אחד ויחיד יתנהלו חילופי דעות הדדיים וויכוחים אידיאולוגיים.⁴² חלומות אלה ילזו אותו גם מאוחר יותר, בתקופה הקשה של משא ומתן עם הקומינטרן.

גם מוליה אדלמן (פנחס) ראה בחיוב את איחוד שני האינטרנציונלים. אולם בנאומו הוא הסב את תשומת הלב בעיקר לצורך שהאינטרנציונל השני יכיר בחטיבה היהודית של פועלי ציון. הוא נגע בעיקר בבעיות מעשיות ובקשיים בהם נתקל בפולין במאבק עם ה"בונד". הוא אמר: האינטרנציונל השני הכיר את באי"כוח התנועה העולמית של פועלי ציון כנציגות ארצישראלית. כיצד אפשר להסכים לכך, כאשר פועלי ציון בארץ-ישראל היא תנועה חלשה מאוד, וכל התנועה מצויה מחוץ לגבולותיה של ארץ-ישראל? מה יהיה גורלה של נציגות פועלי ציון מפולין בזירת האינטרנציונל? האם צריך לשבת שם ה"בונד" (כחלק מן הנציגות של Polska Partia Socjalistyczna – PPS, המפלגה הפולנית הסוציאליסטית)? מוליה אדלמן העלה הצעה מקורית, דהיינו, שכאשר היהודים יזכו בפולין באוטונומיה פרסונלית, יש לכוונן באינטרנציונל חטיבה יהודית פולנית וחטיבות דומות של ארצות אחרות, ולא רק של ארץ-ישראל. לא סיפקה אותו תשובתו של לוקר, שהדגיש כי קבלת פועלי ציון כחטיבה ארצישראלית באינטרנציונל השני יש בה משום הכרה בתנועה העולמית של פועלי ציון, ואילו עניין ה"בונד" הוא בעיה מקומית של פולין.⁴³

ההחלטה שנתקבלה בהתוועדות כשטוקהולם בדבר האינטרנציונל הסוציאליסטי מביעה צער עמוק ואי שביעות רצון מפעולתו, והיא פרי של פשרה. היא מדגישה את חובתם של כל החלקים המרכיבים את האינטרנציונל

40. אה"ע, חט' III/11, ישיבה מ'25.8.1919.

41. שם, ישיבה מ'24.8.1919.

42. ניר, "דער צווייטער און דער דריטער אינטערנאציאנאל", ארבע, 17.9.1919.

43. אה"ע, חט' III/11, ישיבה מ'25.8.1919, תיק 30, רש. 1.

לתמוך בשלטון הסובייטי ברוסיה ובהונגריה במאבק נגד ההתערבות הצבאית, ונגד הניסיונות להתערב בענייניה הפנימיים של ברית־המועצות. ההחלטה דחתה את הצעת הנציגות האוסטרית להצטרף לקומינטרן. עם זאת התחייב הכינוס להעמיד את עניין ההצטרפות לאינטרנציונל השני או השלישי להכרעת הוועידה העולמית הקרובה של ברית פועלי ציון.⁴⁴

ב. מן הדיון הארצי־ישראלי בשטוקהולם

תחת כותרת זו אנו כוללים רק חלק ממסכת שלמה של עניינים, אשר סביבם התנהל ויכוח לוהט בשטוקהולם. כוונתי בעיקר להציג את עמדתה של המשלחת הפולנית של פועלי ציון לבעיות אחדות, וייתכן אפילו לא החשובות ביותר. אולם ככל הנראה, דווקא הן נגעו בעניינים מהותיים של התנועה. חילוקי הדעות היו כאן חריפים יותר מאשר בדיון על עניינים אחרים. למרבה הפלא, התבטאויות והשקפות מסוימות, בעיקר אלה המיוצגות על ידי השמאל בכינוס, נראות אקטואליות למדי עוד היום, לאחר למעלה משבעים שנה. בפולמוס זה נדונו בעיות "נצחיות", כגון תפקיד מלחמת המעמדות והבורגנות בבניין החברה הסוציאליסטית בארץ־ישראל, בעיית היחסים בין היהודים והערבים, שאלת יחסי הגומלין וההשפעה ההדדית בין מעמד הפועלים היהודי בגולה וזה השוכן כבר בארץ־ישראל, ועוד כהנה וכהנה. בהצגת אחדות מן הבעיות אסתפק בדרך כלל בעימות בין עמדות מסוימות של הנציגים של פועלי ציון מפולין ושל חבריהם מן המערב.

המחלוקת סביב סבך הבעיות הכרוכות בארץ־ישראל פרצה עוד לפני הגיע המשלחת הארצי־ישראלית לשטוקהולם, בעת הדיון על פעילות הלשכה העולמית של הברית. ניר מזכיר, שרק לאחר בואה של הנציגות מפולין לשטוקהולם הוא קיבל את עותק התזכיר הארצי־ישראלי ולמד את תוכנו. מיד בישיבה הראשונה, ב־23 באוגוסט, יצא בביקורת נוקבת על התזכיר.⁴⁵ הוא התרעם על הנהגת הלשכה העולמית של הברית בשל המגמה והטקטיקה שלה. קודם כל היא נעדרת, לדעתו, רגישות פוליטית, ומשתמשת באינטרנציונל הסוציאליסטי לתיווך בין הארגונים היהודיים לבין המדינות האימפריאליסטיות העיקריות, והרי יחסן לאינטרנציונל הוא עויץ. הוא מתח ביקורת על חברי הלשכה העולמית של הברית, שבעניין כה חשוב לא באו בדברים עם המפלגות הגדולות בתנועה, כמו פועלי ציון בפולין, ברוסיה ובאוקראינה, "שאין יכולות להתבונן בשלווה ולהיות אחראיות על המשגים שלכם". הוא אינו סבור כלל, שהמוסד העליון של התנועה העולמית צריך לכפות את רצונו ואת דעתו על כל המפלגות הארציות. ברור, טען, שהלשכה העולמית של הברית אינה יכולה לאסור על המפלגה

44. "די פועלי־ציון באראטונג אין שטאקהאלם. רעאלוציעס וועגן אינטערנאציאנאל", ארבי"צ, 15.8.1919. ראה גם לעיל, הערה 28.

45. אה"ע, חט' 11/III, ישיבה ב־23.8.1919, תיק 30, רש. 1; ניר־ראפאלקע, וואנדערונגען, עמ' 44.

האמריקאית לגייס גדודים יהודיים למלחמה לצד אנגליה,⁴⁶ כפי שאין בידה למנוע מן החברים ברוסיה לעבור לעמדות קומוניסטיות או לאלץ מפלגה כלשהי להשתתף בקונגרס הציוני. אך הלשכה היתה חייבת להכיר את עמדותיהן של המפלגות השונות ולהביאן לידיעת הכל. ניר היה, איפוא, בעד פלורליזם בתנועת פועלי ציון, והפגין לא אחת את עמדתו זו (לעתים בניגוד לעמדתו של פנחס). אולם בפלורליזם זה הוא לא הרחיק לכת.

ביקורתו העניינית של ניר לגבי התזכיר נגעה לעתים למהותו של רעיון פועלי ציון. השקפותיו לא היו זהות להשקפותיה של המפלגה האמריקאית ולא לאלה של הלשכה העולמית של הברית. הרעיון היסודי הנובע מתוכן התזכיר, שהמפלגה בפולין אינה יכולה להשלים עמו, הוא שמודגשות בו זכויותיו המיוחדות של העם היהודי על ארץ-ישראל. על כן יש ליצור לו תנאים מיוחדים וזכויות יתר ברכישת הקרקע, בהתיישבות, בקבלת אזרחות וכד'. כל סעיפיו האחרים של התזכיר הארצישראלי הם המשך ותוצאה של רעיון שגוי זה, אמר ניר.⁴⁷ במאמר על נושא זה, שפורסם זמן-מה לפני כן, כתב: "איננו מכירים בזכויות היסטוריות כאלה, שיעניקו לנו היתר לגרום אי-צדק לאחרים."⁴⁸

עמדתה של פועלי ציון הפולנית – הוסיף ניר – שלא ניתן לכבוש זכויות לארץ בתותחים. הוא סבור, כי כדי להגן על הזכויות אין ללכת עם נשק בידו של הצד השלישי (הכוונה לגדודים העבריים לצדה של אנגליה נגד תורכיה). על מנת לכבוש את הארץ למען האימפריאליזם הבריטי, היהודים אינם חייבים ללכת חמושים. ניר אינו מטיל אשמה על הגדודים, שנתנו אמון בבלפור, אלא שהמפלגה היתה חייבת, לדעתו, להבין שבלפור לא ימסור לידינו את הארץ.⁴⁹

ניר נגע איפוא בכביה רגישה ביותר: בעיית המחיר והדרכים למימוש הזכויות ההיסטוריות של היהודים על ארץ-ישראל. אין הוא שולל את זכויותיהם של היהודים לארץ, אולם הוא מתנגד לשימוש בכוח של מדינה שלישית לכיבוש זכויות אלה. הוא תבע מתנועתו הגדרת עמדה פוליטית ביחס למציאות הקיימת בארץ-ישראל. לטענתו אין להכניע את האוכלוסייה המקומית אלא חייבים לחפש פתרון של חיים משותפים בשלום עם אותה האוכלוסייה. הוא גם דחה את תיווכה של אנגליה, וחשד שיש לה אינטרסים אנוכיים, אימפריאליסטיים, בארץ-ישראל.

הדגשים אחרים אנו מוצאים ביחסו של פנחס (מוליה אדלמן) לבעיה זו. הוא חמך כמובן בניר בביקורתו על האימפריאליזם הבריטי. מוליה, חסיד ותיק של הפלשתיניזם "הפרוגנוסטי", שלל עקרונית את התביעה לזכויות היסטוריות על ארץ-ישראל. הוא סבר, כי ההסתמכות על זכויות היסטוריות על ארץ-ישראל

46. ניר, שם.

47. שם: אה"ע חט' 11/III; חיק 30.

48. כין שאר אמר: "מיר אנערקענען נישט קיין שום היסטארישע רעכט וואס זאלען אונז געבען דאס רעכט צו בעגעהען אומרעכט בנוג אנדערע..." ניר, "דער פאלעסטינע מעמאראנדום", ארכ"צ, 15.7.1919.

49. אה"ע, חט' 11/III; חיק 30, רש. 1, ישיבה מ"ג באוגוסט.

באה להסוות את השאיפה להשתלט על האוכלוסייה המקומית.⁵⁰ מן הדין לציין, כי אותו יחס אמביוואלנטי לארץ מצד מוליה לא היה מקרה בודד בפועלי ציון. היתה זו הנקודה החלשה, "עקב אכילס", בכל האידיאולוגיה של התנועה, בעיקר של פועלי ציון שמאל מאוחר יותר. זה נבע מפירוש ייחודי של תורת ברוכוב. לא כאן המקום להתחקות אחרי צפונות תורת ברוכוב בתקופה ההיא.⁵¹ אולם כדאי להזכיר, כי בכתבי ברוכוב יש ניסוחים רבים ושונים בנושא ארץ-ישראל. כי ברוכוב עצמו עבר תמורות רעיוניות ושלבי התפתחות שונים.⁵² אלא שהפעילים של תנועת פועלי ציון הרוסית, ואחרי כן הפולנית, היו יורשים של מה שמכונה הברוכוביוס הקלאסי. רובם לא קיבלו את התיאוריות המאוחרות יותר של ברוכוב. זרובכל, שנחשב בעיני אודהיו כיוורשו ומפרשו התשוב ביותר של ברוכוב, הסתמך לרוב על תורתו הכלולה ב"פלאט" פורמה שלנו". ואכן שם מוצגת בעיית ארץ-ישראל בצורה מעורפלת למדי. הנה, למשל, כאשר ברוכוב מסביר את התיזה שלו על פלשתיניזם כפרוגנוזה היסטורית, הוא אומר בין השאר:⁵³

אינן אנו אומרים שאנו רוצים בארץ-ישראל מפאת היותה יקרה לנו בשל זכרונות היסטוריים, או מפני שהיא מסוגלת להתיישבות. לגבי אחדים מאתנו יכולה היא להיות קדושה, כארץ אבותינו הקדומה [...] אחדים יכולים לחשוב, כי האידיאולוגיה של תנועת השחרור הלאומית כוללת בהכרח גם את האהבה לארץ-ישראל; ואחרים יכולים לחשוב, כי הציונות מיוסדת על חשבונות מעשיים טהורים [...]

והלאה הוא כותב:

הארצישראליות שלנו אינה פרינציפיונית, משום שאינה קשורה כלל במסורות עתיקות. הארצישראליות שלנו אינה מעשית, משום שבפרוגנוזה שלנו אין טריטוריה בכלל, כל זמן שאין ארץ-ישראל. (ההדגשה שלי - ב"ג)

לפי הנאמר לעיל, לכל אחד יש זכות לכלול את התוכן שלו ואת רגשותיו הוא בשאיפה לארץ-ישראל. אין אצל ברוכוב התכחשות לזיקה ההיסטורית לארץ, אך גם לא מדובר שם על זכויות היסטוריות עליה. הוא מודה בהמשך, כי פלשתיניזם "פראקטי" אינו אלא טריטוריאליזם צרוף. הוא, ברוכוב, רואה אפשרות שבעתיד תקום אוטונומיה טריטוריאליית יהודית כתוצאה של תהליכי הגירה סטיכיים דווקא בארץ-ישראל.⁵⁴

50. "היסטורישע רעכט דעקען זיך מיט הערשאפט", שם.

51. מ' מינץ, ב' ברוכוב, המעגל הראשון, 1906-1900, תל-אביב תשל"ו, עמ' 152 ואילך.

52. ראה: הג'ל, זמנים חדשים, זמירות חדשות - בר ברוכוב 1914-1917, תל-אביב 1988, (להלן: מינץ, זמנים חדשים).

53. כתבי ב' ברוכוב, א, (בעריכת ו' אברמוביץ, י' יצחקי), אי" 1934, עמ' 180.

54. שם, עמ' 181.

אין אנו אומרים, שארץ-ישראל היא הטובה או היחידה שבטריטוריות: אנו מצביעים על ארץ-ישראל כעל הטריטוריה כהא הידועה, אשר שם נכבוש לנו אוטונומיה טריטוריאלית. הארצישראליות שלנו אינה פרינציפיונית ואינה מעשית, כי-אם פרוגנוסטית. (ההדגשה במקור)

גישה כזו לא הכילה את המטען הרגשי הנחוץ לארץ-ישראל. עמדתו של ניר, ובמיוחד של פנחס, בהתוועדות בשטוקהולם נתקלה בתגובה חריפה של נציגי המפלגות המערביות, וקודם כל של סירקין. ההסתמכות על זכויותיהם ההיסטוריות של היהודים על ארץ-ישראל אינה עומדת בסתירה לסוציאליזם – אמר סירקין. קיים חוק מוסרי, לא כתוב – אם עם במשך כל תולדותיו נכסף לארץ, זכותו לראות בה את ארצו ולהיאבק על גאולתה. לדעתו של סירקין יש ליהודים זכות ככורה על הארץ, ולא לערבים. זכות זו – סבר סירקין – נובעת מן הזיקה המוסרית של העם היהודי לארץ. במובן זה מצדיק הסוציאליזם לדעתו את הזכויות ההיסטוריות.⁵⁵

גם חזנוביץ' לא הסכים לדעתם של ניר ופנחס. אין הוא מקבל את ההכללה, אשר מאחוריה מסתתר מארקסיוזם דוגמאטי. תשובתו של סירקין נכונה בעיניו, אלא שלדעתו סירקין לא הקפיד בבחירת המלים, והן היו חריפות מדי. אולם בלהט הוויכוח הושמעו מלים עוד יותר חריפות, שהיתה בהן סטייה מכוונתו של ניר, ומן הנושא בכלל, כלומר מן הדיון ב"תזכיר הארצישראלי".

ג. הפולמוס על מצע אחרות העבודה

אין זה מתפקידי לעסוק בהרחבה בבעיות הכרוכות במצע ובתוכניות של אחדות העבודה שהוצגו בהתוועדות בשטוקהולם ושימשו אחרי כן נושא לבדיקתה ולדיוניה של הוועדה הארצישראלית של פועלי ציון. הוויכוח על מצע אחדות העבודה נשא מלכתחילה אופי של מתח אידיאולוגי בין שתי השקפות עולם, למרות ששני הצדדים כלל לא תכננו זאת. על כן כוונתי להציג להלן כמה מן היסודות הרגישים ביותר של אותו דיון.

הבעיה הארצישראלית תפסה את החלק השלישי והאחרון של הדיונים, דהיינו מ-24 בספטמבר עד 5 באוקטובר, משום שהמתינו לבואה של הנציגות מארץ-ישראל. ניר מספר, שכאשר ביוני הגיע לפולין תקציר המצע של אחדות העבודה, שנתקבל בוועידת האיחוד בארץ-ישראל באפריל, עשה עליהם המסמך הזה רושם מוזר, שמדובר שם על איזו מפלגה משונה ("משונה ידיקע פארטיי"). גם בשטוקהולם, הוא כותב, התייחסה קבוצת נציגי המפלגה מפולין, מרוסיה ומאוקראינה למצעה של המפלגה החדשה ולמשלחתה מארץ-ישראל בחשדנות.⁵⁶ העיתון המפלגתי בפולין מילא תפקיד חשוב בהארת הבעיות שעמדו על סדר היום כחיי המפלגה. גם עניין חיסולה של פועלי ציון בארץ-ישראל והקמת אחדות העבודה שם, זכה לדיון נרחב מעל דפיו. בראשית ספטמבר 1919 פרסם

55. ראה: אה"ע, חט' III/11, תיק 30, רש. 1, ישיבה מ-23.8.1919, דברי סירקין.

56. ניר-ראפאלקעס, וואנדערונגען, עמ' 53.

העיתון מאמר גדול (על שני עמודים) של בן-גוריון על אחדות העבודה. למאמר צורפו דברי מבוא של המערכת, ובהם נאמר כי המאמר יסייע למקד את הדיון סביב הנחותיה העיקריות של המפלגה החדשה, ולהתמצא בכעיה בשלימותה.⁵⁷ המאמר עורר מבוכה מסוימת בשורות פועלי ציון בפולין – מפלגה שהיו בה כבר מסורות אידיאולוגיות פוליטיות. כך, למשל, לא יכלה להתקבל בהבנה העובדה, שבארץ-ישראל פירקו את המפלגה הפוליטית שלהם ובמקומה הקימו איגוד (בונד) של פועלים חקלאיים ומקצועיים, שאינו עוסק, כפי שהדגיש בן-גוריון, בפעילות פוליטית ולא במלחמת מעמדות, אלא "שואף ליצירת חברת עבודה וסוציאליזם בארץ-ישראל". הרי זה סינדיקליזם מוזר – כתבו אחר כך מוליה ומ' יבלונסקי.⁵⁸ את ההתנגדות עורר הרעיון היסודי במאמרו של בן-גוריון, המציב במישור אחר את מעמד הפועלים ואת העם, וקושר את גורל שניהם כאחדות העם היהודי. זאת, אף כי המחבר סבר, כי מעמד הפועלים הוא הנושא העיקרי באחריות לעתידו של העם היהודי.

כל התיוות שהועלו במאמרו של בן-גוריון היו כה חדשות, שקשה היה לקבלן. יחסו למעמד הפועלים בגולה על בעיותיו, מצוקותיו ומאבקיו, לא נתקבל בשום אופן על דעתם של פועלי ציון בפולין.⁵⁹

ניר אמר, כי ניתוקם הממושך של החברים בארץ-ישראל מן התנועה במרח אירופה גרם לכך, שהחלו לראות כ-2,000 הפועלים היהודים את המוקד לשאיפותיו של כל הפרולטריון היהודי בעולם ו"הם בונים פה כבר חברה סוציאליסטית [...] מבלי להתייחס כלל למאות אלפי פועלים יהודים בארצות אירופה ואמריקה".⁶⁰

מצע אחדות העבודה שפורסם באותו זמן, ומאמרו של בן-גוריון, עוררו רגשות מעורבים בקרב פועלי ציון בפולין, וויכוח ער על דפי עיתונותה. אולם מן הדיון לציין, כי המאמרים הפולמוסיים היו מתונים למדי, והביעו הרבה הבנה לתנאים המיוחדים בהם חי הציבור היהודי הקטן בארץ-ישראל, היוצר מפעל חלוצי. חילופי הדעות הישירים בהתוועדות בשטוקהולם ואחר כך בוועד פועלי ציון בארץ-ישראל, היו חריפים הרבה יותר.⁶¹

שני עניינים התבלטו בעת הדיונים "הארצישראלים" בשטוקהולם: ההבדלים

57. ד' בן-גוריון, "וועגן אחדות העבודה", ארבי"צ, 2.9.1919 (העתק מידישער קעמפער, שיצא לאור בארץ-ישראל).
58. פנחס (שמזאל אדלמן), "אחדות העבודה" אויף דער שטאקהאלמער כארטונג", ארבי. ווארט, 2.12.1919; מ' יבלונסקי, סידרת מאמרים על אה"ע, המתפלמסים עם מאמרו של בן-גוריון, ארבי"צ, 24.9.1919, ואחרים.
59. בין השאר נאמר: "די אינטערעסן און נויטן וואס אנבעלאנגט דעם לעבן פון יעדען לאנד באזונדער, דארפען זיין אויסגעשלאסן פון דעם פראגראם דער דאזיגער אלוועלטלעכער פארייניגונג", בן-גוריון, "וועגן אחדות העבודה", ארבי"צ, 2.9.1919.
60. ניר, "וואלונטאריזם און פועלי-ציוניזם", נייע ארבי"צ. גל' 1-2, 12.12.1919. חלק א. גם: משלחת פועלי-ציון בארץ-ישראל, (בעריכת ח' גולן), יד טבנקין (תעודות), חלק א.
61. בדיעבד מודה ניר, שלא הבינו נכון את ההישגים של הקבוצות והקואופרטיבים בא"י: ניר, "קאאפראטיוורקאלאניזאציע אין ארץ ישראל", ארבי"צ, 31.10.1919.

בתפיסת הדרכים לבניית חברה סוציאליסטית בארץ-ישראל, ובעיית יחסי הגומלין בין המפלגות ומעמד הפועלים בארץ וכגולה. אולם שני עניינים אלה היו כרוכים זה בזה.

בהרצאתו של נחמן סירקין על "הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי בארץ-ישראל" נפתח הוויכוח על מצע אחדות העבודה כ־25 בספטמבר, הוא הצליח להרגיז מיד לא רק את המשלחת מפולין, אלא את כל הנציגים מארצות מזרח אירופה. מה היו התיזות שעוררו את כעסם הרב? קודם כל, סירקין שם ללעג באורח די גס את כל האידיאולוגיה של פועלי ציון ותורת ברוכוב, וכל "התועים בשדות זרים ואינם מעיזים להעלות מחשבה עצמאית ומקורית". כנגד התיאוריה של הסטיכיה, תורת מלחמת המעמדות, וכנגד דוגמות אחרות, הציג את הסוציאליזם שלו, המקורי למדי, הנשען ביסודו על תורת פראנק אופנהיימר,⁶² והמזכיר את החלום על בתי הזכוכית. לפי תורה זו ייבנה הסוציאליזם בארץ הודות לפעילות מוגברת של הפרולטריון היהודי והציונות, על ידי הקמת קואופרטיבים וקבוצות והתיישבות סוציאליסטית נרחבת. הציונות הסוציאליסטית תחדור לכל התנועה הציונית ותשפיע על הבורגנות היהודית למלא את תביעות מעמד הפועלים היהודי ולממן מוסדות סוציאליסטיים שיקומו בארץ-ישראל. הוא הסביר את התיזות שלו על תפקיד הקואופרציה, על הצורך בהגבלות ובשימת סכר להון הפרטי בארץ-ישראל, וכדו'.⁶³

הוויכוח שהתפתח לאחר הרצאתו של סירקין נסכ על עניינים קונקרטיים, כמו הדרכים להבטיח התיישבות המונית ומקורות למימון מפעלים סוציאליסטיים בארץ-ישראל. בהתבטאויות של הנציגים מארץ-ישראל, וכן של חנוכיץ וקפלנסקי, היתה תחושה, שאסור להחמיץ את הרגע ההיסטורי. הזמן דוחק. אין מקום לבטלה, להסתייגויות למיניהן, העלולות לפגוע במימוש התוכניות של אחדות העבודה.⁶⁴

אך עמדתו של ניר היתה נוקשה. הוא התקיף בחריפות את כל תפיסת הסוציאליזם של סירקין, ושווה לדיון אופי של מחלוקת יסודית. הוא התייחס בספקנות להנחה, שעל ידי הקמת קבוצות ורשת קואופרטיבים אפשר לבנות סוציאליזם. הוא כינה את מצע אחדות העבודה מצע אוטופי, כי היו בו לא מעט יסודות משיחיים.⁶⁵ ניר ייצג גישה מאטריאליסטית. בהסתמכו על ברוכוב טען,

62. תנועת העובדים הציונים ופועלי-ציון בקיסרות האוסטרית 1898-1914, תעודות בעריכת ש' אוגנר, תל-אביב תשמ"ט-1988, עמ' 22-23.

63. כאן מובאים דברי סירקין עפ"י הדיאלוגים שבוויכוח בהמשך הישיבה, וכן בספרו, געקליכענע ציוניסטישע שריפטען, ב, ניר-ירק 1926, עמ' 289-310; בישיבת הוועידה אמר בין שאר: "אפשר היסטאריש קען א"י אויפן פרויווארקאפיטאל געבויט ווערן. פאררוואס זאל מען נישט קענען בויען סאציאליזם?", פראטאקאל-בוך, עמ' 138-139.

64. אה"ע, חט' III/11, תיק 31, רש. 1.

65. גורני, אחדות העבודה 1919-1930 - היסודות הרעיוניים והשיטה המדינית, תל-אביב תשל"ג (להלן: גורני, אחדות העבודה), עמ' 18-20. ראה גם ביקורתו של שטענדיגער (נ' ברוכוב), על דברי שלמה קפלנסקי בעניין זה, בוועידת מפלגת פוע"צ של רוסיה בווינה ב-1909, פנקס, עמ' 264-266.

כי האינטרס של הבורגנות היהודית בציונות אינו פחות מזה שתולה בה הפרולטריון היהודי. הוא הצביע על תהליך דחיקת הבורגנות היהודית מעמדותיה הכלכליות בפולין ובארצות אחרות, ועל בריחתה מרוסייה הבולשווי־קית. הבורגנות מעוניינת בעלייה ובפיתוח האינטרסים שלה בארץ, וכן בהשתתפות ברשויות השלטון הקמות בארץ־ישראל. ניר ראה משגה בהנחות המצע של אחדות העבודה, ובטיעוניה של סירקין, שהציונים יממנו את בניין הסוציאליזם בארץ־ישראל, והם עצמם יהיו לסוציאליסטים.⁶⁶ (רק לפני הוועידה החמישית של אחדות העבודה ב־1926 הודה בן־גוריון בחצי־יפה, שניר צדק בדבריו אלה).⁶⁷

הנציגים הארצי־ישראלים וסירקין סברו, כי חדירת ההון הפרטי לארץ־ישראל תחזק את עמדות הערבים ותהווה מכשול לעליית פועלים המונית (תחרות של כוח עבודה ערבי זול). ואילו הנציגים מפולין – יארבלום וניר – היו תמימי דעים, שללא הון פרטי אין סיכוי להשקעות גדולות. הם היו משוכנעים, כי בארץ תקום כלכלה קפיטליסטית, ואין להפריע לתהליך זה, כפי שאין להפריע למלחמת המעמדות המתלווה לכך. כל מעמד, אמר יארבלום, ימלא את התפקיד הציוני הנועד לו. יארבלום ביטא בצורה הנאמנה ביותר את רעיונו של כרוכוב מן השנים המאוחרות יותר,⁶⁸ כאשר טען:

אין להפריע לבורגנות לעשות את המוטל עליה, אולם תפקידנו לארגן את הפועלים היהודים, לחזקם כמותית ואיכותית במקביל לגידול הבורגנות היהודית בא"י.

הוא הוסיף גם, שלמרות שאינו בולשוויק,

אני מאמין בכל זאת שהעולם צועד קדימה והבורגנות לא תנצל לעולם את הפועלים הערבים הזולים. עלינו ליצור תנאים שגהיה מוכנים מבחינה כלכלית לראשית המהפכה הסוציאליט בארץ־ישראל.⁶⁹

ניר הסכים לחלוטין לדעה זו של יארבלום. לדעת שניהם יש ליצור בארץ־ישראל את כל הצורות החברתיות־כלכליות – קבוצות, קואופרטיבים וצורות אחרות – לצד התפתחות היוזמה הפרטית. לכך מוזאת סבר ניר, כי הקרן הפועלית (קפא"י – פ.א.פ.) חייבת להקים מפעלים פועליים, ולכך התנגדו הנציגים הארצי־ישראלים בכל תוקף.⁷⁰

66. ראה: פראטאקאל־בוך, הישיבה ה־23, עמ' 137-138: החלטות בעניין בניית בית לאומי בא"י, שנתקבלו בהתייעצות בשטוקהולם, אר"צ, 31.10.1919, 4.11.1919.

67. גורני, אחדות העבודה, עמ' 58-59.

68. ראה: כ' באראכאוו, "צווי שטרעמונגען אין פועלי־ציוניזם", געקליבענע שריפטן, בעריכת ב' לוקר, עמ' 260-275. ראה גם ניתוח וסקירה של מאמר זה ע"י מ' מינץ, זמנים חדשים, עמ' 101-108.

69. ראה לעיל, הערה 57: יארבלום, "אחדות העבודה", אר"צ, 28.10.1919-21.

70. לעיל, הערה 64.

המתח בשטוקהולם הגיע לשיאו בעת הניסוח הסופי של ההחלטה בעניין אחדות העבודה. הכוונה בעיקר להצעה של שליחי מפלגה זו להתקבל לתנועה העולמית של פועלי ציון. הנציגות מפולין התנגדה. ניר מזכיר, שהיה להם קשה להצביע נגד, כי הם ידעו היטב שחבריהם בארץ־ישראל עובדים ונאבקים בתנאים קשים ביותר, ותכופות עליהם להגן עם נשק ביד על עבודתם, על ביתם ומשקם. לאחר התייעצות שארכה לילה שלם החליטה המשלחת מפולין, שניר יכריע בעניין. ואילו הוא החליט להצביע על קבלת אחדות העבודה לברית העולמית, אלא שהנציגות מפולין תצרף תצהיר מיוחד.⁷¹ התצהיר שנתקבל קבע, בין היתר, כי רק ועידה של הברית העולמית מוסמכת להכריע על קבלת ארגונים חדשים לשורותיה. התצהיר כלל גם הסתייגויות אחרות.⁷²

כפי שניתן להסיק מן הדו"חות הנ"ל על השתתפות הנציגות מפולין בכינוס בשטוקהולם, נוצרו חיכוכים מן הרגע הראשון, והם הגיעו לשיא, ואפילו לכינויים מעליבים, בעת הדיון "הארצי־ישראלי". הנציגים מארץ־ישראל וסירקין מאמריקה נתנו ליתר הצירים, בעיקר לאלה ממזרח אירופה, לחוש את ייחודם ואת עליונותם, כביכול באו לבשר לעולם, שהם והם בלבד נושאים באמתחתם מסר בעל ערך היסטורי. אולם אותם "קרובים עניים" מן המזרח כלל לא חשו עצמם נחותים יותר, וגם הם סברו, כי הם נושאים עמם אמיתות שלהן חשיבות היסטורית ממדרגה ראשונה...

הראשונים היו משוכנעים, כי נפתחה תקופה חדשה להגשמת הציונות הסוציאליסטית. הצהרת בלפור והסיכוי שבריטניה הגדולה תקבל את המנדט על ארץ־ישראל נסכו בהם אופטימיות ואמונה, כי הנה מגיעה שעת הגאולה שאסור להחמיצה. הם ציפו לעלייה המונית, שהיתה צריכה לשמש פתיחה לגאולת הארץ. הרי אחדות העבודה קמה על מנת לממש את החלומות הגדולים על כינון מדינה יהודית ריבונית, על חברה שוויונית, עובדת מן היסוד, ליצור איכויות חדשות וסוציאליזם יהודי סגולי, שיהיה "סוציאליזם קונסטרוקטיבי". אותה תחושה שהם יוצרים דברים מקוריים בעלי ערך, החלוציות והאידיאליזם הרם, מילאה את לבם גאוה, והיתה גם מנת חלקה של קבוצה לא גדולה של 2,000 פועלים יהודים מאורגנים בארץ־ישראל של אותם הימים.⁷³ אותם פועלים, שרובם הגדול ממוצא בורגני, שהגיעו הנה כדי להגשים את האידיאליזם שלהם ולעבוד קשה, ראויים להוקרה ולכבוד. אולם הם מעולם לא היו פרולטרים של ממש, וברובם הגדול לא נותרו פרולטרים לאורך זמן. ייתכן שכאן מקור היחס לאחיהם בגולה, שהתאפיין בהרגשת עליונות וזלזול, אך גם בהכרה, שבלא תמיכה של אחיהם בגולה ובלא עלייה, כלומר בלא פעילותם שם, תוכניותיהם כאן נידונות לכישלון חרוץ.

71. ניר־ראפאלקס. וואנדערונגען, עמ' 59.

72. שם, עמ' 60-61: השווה: אר"צ, 31.10.1919.

73. בוועידת היסוד של אחדות העבודה באפריל 1919 היו מיוצגים 1,871 חברים (גורני,

אחדות העבודה, עמ' 34). ניר מדבר על כ־2,000 פועלים יהודים באותה שנה, ראה לעיל,

כך סבר אותו הצד השני, שהיה מיוצג בכינוס בשטוקהולם. לכן לא היו לו תסביכי נחיתות. נציגיו חשו עצמם שליחים של מעמד פועלים יהודי אותנטי ורב עוצמה בפולין וברוסיה. כוח רב היה אצור בדבריו של ניר, שהשיב לסירקין:⁷⁴

איננו סתם ציונים. אנו סוציאליסטים ולכן אנו ציונים. אנו באים להמוני הפועלים. הפועל היהודי בא לבנות את חברתו הסוציאליסטית על-ידי הציונות. החברים מא"י סבורים, כי הם הנושאים היחידים של רעיון פוע"צ והכל חייב להיעשות למענם.

ניר הציג את השקפתו כנגד השקפתם של סירקין וברל כצנלסון. הוא היה נתון תחת הרושם החזק של המהפכה הרוסית והמאורעות המהפכניים באירופה. הוא האמין כי המניע לכל קידמה הוא מאבק חברתי, מעמדי, וסולידריות בין לאומית. הוא סבר, שלא ניתן יהיה לבנות בארץ-ישראל איום סוציאליסטיים של שוויון בתוך סכיבה קפיטליסטית ובעזרת קפיטליסטים יהודים. לדעתו, העולם נכנס לשלב של מהפכות סוציאליות, אשר יקיפו בסופו של דבר גם את ארץ-ישראל.⁷⁵ ב' צנלסון התייחס להופעתו של ניר כאל ברנש מופקר. בארץ-ישראל, אמר, "אין משתעשעים בתיאוריות. כאן יוצרים. הדיבורים של החברים (מפולין) גרמו לנו אכזבה. הם אינם מאמינים בבלפור אלא בלנין. ואילו אנו מאמינים בפעילות מעמד הפועלים היהודי. סוציאליזם פירושו פעילותו של מעמד הפועלים למען האינטרסים שלו". הוא הציג את תורתו של ברוכוב, וכן את דבריו של ניר, ככלי אין חפץ בו.⁷⁶

כל אלה לא הביאו להפגת המתח אלא להיפך – להבלטת הניגודים, ולא היה מקום לוויכוח ענייני. במאמרו לאחר הכינוס בשטוקהולם הביע ניר את טענותיו, אך ללא רגז. הוא סבר, שהחברים מארץ-ישראל באמת חשים כי הם מלח הארץ, שהם חוטפים אותה מן הטבע ומדברי הימים והרגשת העליונות שלהם אינה מודעת להם. הוא הודה גם שהמשלחת מפולין לא חשה בטוב, כאשר הארצישראלים טענו נגדה, שהיא אינה מרבה במעשים למען ארץ-ישראל. הוא אף הכיר בכך, שעד כה היתה זו נקודה חלשה של הפעילות בפולין. יחד עם זאת הוא הוסיף, שאף כי גמתחה ביקורת על מצע אחדות העבודה ועל הקבוצות, הרי הפועלים היהודים שם בארץ עשו רבות ומוסיפים לפעול, מחפשים דרכים ויוצרים דברים חדשים.⁷⁷

בהעריכו את המחדלים ואת ההישגים של ההתוועדות בשטוקהולם כתב ניר, כי הוא למד שם להבין טוב יותר את החברים מארצות אחרות, ואם יגיע לידי עימות בוועידה העולמית הקרובה של פועלי ציון

[...] אנו מבינים עכשיו, שאין למוד באמת-מידה אחת ולפתור בעיות של

74. אה"ע, חט' III/11, ישיבה מ-25.9.1919.

75. שם: וגם: ניר, "וואלוונטאריזם און פועלי-ציוניזם", נייע ארבי"צ, 12.12.1919.

76. אה"ע, חט' III/11, תיק 31, רש. 1, ישיבה מ-29.9.1919.

77. ניר, "ארום דער שטאקהאלמער באראטונג", ארבי"צ, 14.11.1919.

מפלגות מקומיות וארציות אחרות ולגבי בעיותיה של א"י יש ודאי לקבל אמת-מידה שונה לחלוטין.

מאמר זה הדגיש את הצורך למתן את הסכסוכים, והודה בכורח של פלורליזם בתנועה העולמית.⁷⁸

אף על פי שביטאון פועלי ציון בפולין היה באותם הימים פתוח לכל הדעות וההשקפות במפלגה, ולמרות שנציגי פועלי ציון בפולין ניסו למתן את הביקורת, הרי למחלוקת שהתגלתה בשטוקהולם היתה השפעה גדולה על התגבשות השמאל בשורות פועלי ציון בפולין. כידוע, הוקמה בשטוקהולם ועדה של פועלי ציון אשר נסעה לארץ-ישראל על מנת לכדוק את התנאים של התיישבות הפועלים, ואת האפשרויות של מימוש התוכניות של אחדות העבודה.⁷⁹ בוועדה זו לא השתתפה נציגות מפולין (על הסיבות לכך – להלן).

3. פועלי ציון בפולין לפני הוועידה בווינה

א. בין ההתוועדות לזועידת מפלגת פועלי ציון בפולין

בכינוס בשטוקהולם מסר יארבלום דו"ח על מצבה והתפתחותה של המפלגה בפולין. בהעריכו את המצב הכללי של המפלגה אמר, בין השאר, כי עמדתה של פועלי ציון בפולין היא עקבית מבחינת "יסודות הסוציאלי-דמוקרטיה המארקסיסטית המהפכנית". בבעיות פוליטיות כלליות, מסר יארבלום, מפלגתו היתה רחוקה משני הקצוות: היא התנגדה לנטיית ימנית-פטריוטיות של הסוציאליזם בפולין (הכוונה לפפ"ס), כאשר ניתקה עצמה מעקרון מלחמת המעמדות, ונאבקה נגד הקיצוניות השנייה – "שוויתרה על עקרונות הסוציאלי-דמוקרטיה המארקסיסטית" (כשכוונתו כנראה לקומוניסטים). הוא קבע גם, שהקו של המפלגה הוא עצמאי, ומלחמת המעמדות הפרולטרית משמשת לה מצפן. החלטות המפלגה הולמות את המציאות היהודית בפולין והן תואמות את עמדתה הכללית של התנועה.⁸⁰

הערכה זו של יארבלום היתה בדרך כלל נאמנה למציאות. אלא שהלכי הרוח בפועלי ציון בפולין השתנו במהרה, בעיקר בקרב קבוצת הפעילים המרכזיים. בהתוועדות הארצית של האקטיב של המפלגה שנערכה בווארשה, בראשית אוקטובר 1919, החל להתערער אותו איוון עדין שיארבלום דיבר עליו. בין היתר התייחסו שם לתוצאות הכינוס בשטוקהולם ולהחלטות שנתקבלו. כפי

78. ש.מ.

79. ראה בין השאר: י' קולת, "פועלי-ציון בין ציונות לקומוניזם (משלחת פועלי-ציון בארץ-ישראל בשנת 1920)", *אסופות*, 2 (15) (1971), עמ' 30-49; דאס פראטאקאל-בין פון דער פאלעסטינע-קאמיסיע פונם י.ס.ד.א.פ. פועלי-ציון (כתב היד באה"ע); ח' גולן (עורך), *משלחת פועלי-ציון בארץ-ישראל*, 1920, חלק א – הפרוטוקולים; חלק ב – הדו"ח המלא, יד טכנין, תל-אביב 1989.

80. על פי מ' אנייטין (יארבלום), "פון שטאקהאלמער בארטאונג" אר"צ, 12.8.1919.

שמבטיח מוסר הדו"ח מן ההתוועדות הזו,⁸¹ נדחתה פה אחד החלטת שטוקהולם על השתתפות בהנהלת ההסתדרות הציונית. לדעת המפלגה בפולין, לא היתה להתכנסות בשטוקהולם זכות להחליט בעניין זה. מכאן גם, טוענת החלטת ההתוועדות בווארשה, אין היא מחויבת לציית להחלטות שטוקהולם. סוכם שם גם לא לשלוח את נציגה לוועדה הארצישראלית, כי אינה רואה בכך תועלת (כמחאה נגד קבלת אחדות העבודה לברית העולמית).⁸²

החלטה תקיפה זו שנתקבלה בהתוועדות של האקטיב הארצי מפתיעה, משום שניר, חבר הוועד המרכזי של המפלגה בפולין, השתתף באורח פעיל בוועדה הארצישראלית מטעם הברית העולמית.⁸³ הסבר לעמדה זו מספק לנו אופן חלקי מאמרו של פנחס (אדלמן), שפורסם בזמן קיום ההתוועדות בווארשה. מאמר זה כולל את הדו"ח שלו בנושא זה בשטוקהולם, בו נקט עמדה שלילית קיצונית ביחס לאחדות העבודה,⁸⁴ מבלי להתחשב בעמדתו של נייר, שקולו היה מכריע בנדון. ברור זה נוסחה הצעת ההחלטה של ההתוועדות בעניין זה, אף כי היא מותנה על ידי המלצה ליצור קשר עם נציגי אחדות העבודה בעניינים הכרוכים בפעילות בארץ-ישראל.

בענייני ארץ-ישראל הציעה ההתוועדות הארצית בהחלטתה גישה מידית למימוש כל החלטות של הוועידה (הראשונה) בדבר הפעילות הארצישראלית, ארגון "שבע ארצישראליות", בו יש להפיץ את הרעיונות הארצישראלים ולפתוח באיסוף כספים למען קופת פועלי ארץ-ישראל (פ.א.פ.).⁸⁵ בדרך כלל אפשר לקבוע, כי ההתוועדות של פעילי המפלגה הוכיחה, שמפלגת פועלי ציון בפולין לא התרגשה מהחלטות שנתקבלו בשטוקהולם. הן הוכחו לידעת החברים, אך חלק ניכר מהן פשוט נדחו (עניין אחדות העבודה והשתתפות בקונגרס הציוני).

הוויכוח "הארצישראלי" מילא רק חלק מדיוני התוועדות זו, דהיינו חלקה האחרון. רוב הדיונים הוקדשו לבעיות אקטואליות, בהם עסקה מפלגת פועלי ציון בפולין. והיתה זו חזית נרחבת ומגוונת מאוד של פעילות. כאן כדאי לשים לב למגמות ראשונות של מחשבה דוגמאטית גם ביחס לקטעים אחרים של הפעילות. כך למשל נודע לנו, כי בתנועה הקואופרטיבית נסוגו מכל שיתוף פעולה עם הקואופרטיבים של "בונד" ופ.פ.ס., כי איגוד הקואופרטיבים "מתייחס לקואופרטיבים של פועלי ציון כאם חורגת". ומה שחשוב ביותר הוא, שפועלי ציון אינה יכולה עוד לשתף פעולה עם האיגוד הסוציאליסטי של הקואופרטיבים, משום ש"לאחרונה הוא כלל בפעולתו גם קואופרטיבים לא-

81. המקור היחידי הוא ארכ"צ, 3.10.1919 : 8.10.1919 : 15.10.1919.

82. שם, 8.10.1919.

83. יחד עם ז' רובשוב (שזר) ורוזקי היה נייר חבר המשלחת של הברית העולמית, נייר, וואנצ'רונגען, עמ' 62.

84. פנחס, "אחדות העבודה", ארכ"צ, 12.2.1919. ראה גם לעיל, הערה 69.

85. נייר, וואנצ'רונגען, עמ' 62.

פרולטרניים⁸⁶.

גם בתחום חשוב אחר של פעילות פועלי ציון בפולין מורגשת גישה נוקשה – בפעילות במוגזר המוניציפלי. נדונה בעיית הצירים, חברי פועלי ציון, בתור חברי העיריות, האם הם צריכים להישאר בתפקידיהם באותן העיריות בהן יש רוב סוציאליסטי (כי במועצות אחרות פוטרנו או לא נבחרו כחברי העיריות). בעניין זה סוכם: "בכל מקום בו קיבלו החברים את המשרות כחברי העיריות, עליהם להתפטר. לחברי פוע"צ שנבחרו זה עתה אסור לקבל משרות אלה." להלן נקבע בדיוק, היכן יכולים והיכן אין יכולים להשתתף חברי מועצת העיר מפועלי ציון.⁸⁷ (החלטה זו לא קוימה, כפי שנראה להלן).

ועוד דוגמה אחת למגמות אלה, שהתגלו בהתוועדות של מפלגת פועלי ציון: כאשר נדונו בעיות התנועה המקצועית המצויה בחסותה של פועלי ציון, הועלו התביעות הבאות: לשאוף לריכוז התנועה המקצועית ולהקמת חטיבה יהודית ב"פרופאינטרן".⁸⁸ היתה זו הצעה שלא צורפה לעת עתה להחלטות, אך גם לא נדחתה.

אותו כיוון התפתחות, שבו מתחילות לגבור מגמות רדיקליות, משקפת נאמנה גם העיתונות המפלגתית. בין 6 ל-8 בפברואר 1920 ארגן הוועד המרכזי של פועלי ציון בפולין כינוס תיאורטי של שלושה ימים לפעילים, אשר יחד עם המשך הפולמוס בעיתונות המפלגתית היה שלב נוסף של הכנות לוועידה השנייה של המפלגה.

ידיעה בעיתון מוסרת,⁸⁹ שלכינוס זה הגיעו נציגים מכל קצות פולין, ליטא וגליציה המערבית. התווכחו על ענייני האינטרנציונל, על בעיות האוטונומיה הלאומית "בתקופת המהפכות הסוציאליות", דנו על המחלוקת בשאלת הלשון יידיש או עברית, וכד'. לא ברור מה מסתר מאחורי ניסוח כגון: "לנקודת הרחיתה הגיעו בעת הוויכוח על ההנחות העקרוניות של הברית העולמית של פוע"צ". כלומר, שכבר שם באה לידי ביטוי אופוזיציה, שבינתיים איננו יודעים עליה מאומה.

אחת הבעיות שהועלו בכינוס התיאורטי נדונו בפולמוס שלפני הוועידה הארצית, ועל סף הוועידה העולמית. דפי העיתון היו פתוחים לכל המגמות וההשקפות הרווחות בתנועת פועלי ציון, וזאת לא רק בפולין אלא בתנועה העולמית. נמצא כאן מאמרים מפרי עטם של חזנוביץ', לוקר, שירפוב, ז'יטלובסקי, ליד מאמרים רבים של יארבלום, ניר, זרובבל, יוריס, ארם ורבים אחרים. הפולמוס התמקד בעיקר סביב שתי בעיות בהן היו הדעות חלוקות: האינטרנציונל הפועלי והשתתפות תנועת פועלי ציון בהסתדרות הציונית. לא היו אלה בעיות חדשות, ובאשר לעניין האחרון, אפילו ההנמקה לא היתה חדשה,

86. שם.

87. שם.

88. פרופאינטרן – האינטרנציונל האדום של הסתדרויות מקצועיות קומוניסטיות. ניסיונות להקמתו נעשו ב-1919. היה קיים בשנים 1921-1937 והיה כפוף לקומינטרן.

89. "אונזר טעאורעטישע קאנפערענץ", אר.ב. ווארס, 13.2.1919.

שהרי לבעיות אלה הוקדש זמן רב בהתוועדות בשטוקהולם. אולם, בעוד שאז התווכחו על המחדלים של האינטרנציונל השני ודרכי תיקונם האפשריות, הרי כעת, סמוך לוועידה הארצית השנייה ולוועידה העולמית, ניצבה כבר שאלת הקומינטרן. אין להקל ראש בעובדה, כי בדצמבר 1919 הגישה "הלשכה הארגונית" של פועלי ציון שמאל בווינה תזכיר לקומינטרן בבקשה להתקבל לשורותיו.⁹⁰

העמדות בשאלה זו נשאו יותר ויותר אופי הצהרתי, המצביע על התגבשות שני פלגים בתוך מפלגת פועלי ציון בפולין. אולם בדרך כלל איש מן הפעילים המרכזיים של פועלי ציון בפולין לא היה מוכן להצטרף לקומינטרן ללא תנאי. זרובבל יצא בהתקפה חריפה נגד "הלשכה הארגונית" בווינה. אולם התנגדותו לא נגעה במהות הפולמוס. הוא התרעם על החברים באוסטריה בגלל "התנכרותם" הארגונית לתנועה העולמית, הוא ראה צעד זה כפעילות מפלגתית ראויה לגינוי. בה בעת רמז, שמבחינה רעיונית הוא קרוב להם. לדעתו, חובה למצוא פתרון לבעיות בוועידה של התנועה העולמית.⁹¹

נגד השמאל הווינאי, ובמיוחד נגד תצהירו לקומינטרן, יצאו בחריפות יארבלום וארם. זה האחרון מתח ביקורת על מוסקווה ועל הקומינטרן, וסבר כי הדיקטטורה של הפרולטריון, אף כי היא מושג אוניברסלי, אין לכפות אותה כמירשם מוכן.⁹² יארבלום, לעומת זאת, לא היה חד'משמעי. הוא הסתייג גם מן האינטרנציונל השני, שלדעתו שבק חיים, יגט מן הקומינטרן, וקרא להקמת אינטרנציונל חדש מפלגים שמאליים של מפלגות סוציאליסטיות של מערב אירופה, שאליו, לדעתו, צריך להצטרף גם הפרולטריון היהודי כחטיבה יהודית לאומית.⁹³ בעד הצטרפות לקומינטרן היו בן-ציון ואחרים.⁹⁴ אך חלו שינויים בעמדות. הן נעשו מוגדרות והחלטיות יותר במהלך הפולמוס. ככל שקבוצה אחת הקצינה את עמדתה, כך היתה הקבוצה השנייה אנוסה להגדיר את יחסה לבעיה. בדרך זו התבהרו העמדות בעניינים החשובים ביותר שהיו נושא המחלוקת.

ה. הוועידה השנייה של מפלגת פועלי ציון בפולין ... וינה

באחד מגליונות אפריל של עיתון המפלגה אנו מוצאים הודעה של מזכירות הוועד המרכזי של המפלגה, כי נערכה ישיבת המליאה, בה הוחלט לכנס את

90. ראה: ילקוטי פוע"צ, א, עמ' 59-61.

91. זרובבל, "לינקע פועלי-ציון", נייע ארבע"צ, 16.1.1920: הני"ל "ווער איז גערעכט, וועגן די לינקע פועלי-ציון", שם, 5.3.1920, 19.3.1920 (אלה מאמרי תשובה על מאמרו של א' שירפוב). "דאס ארגאניזאציאנס-ביורא פון לינקע פועלי-ציון", ארבע"צ, 2.3.1920.

92. מ' ערעם, "פון ארגאניזאציע צו שפאלטנג", ארבע"צ, 12.3.1920.

93. מ' יארבלום, "ווייט ניט מגזים (עסלעכע ווערטער מכח אונזער 'ווינער')", נייע ארבע"צ, 20.1.1920: הני"ל, "דער אינטערנאציאנאל (צום פארטיי צוזאמענפאר)", ארבע"צ, 24.3.1920.

94. בן-ציון, "צו דער וועלטקאנפערענץ", ארבע"צ, 24.3.1920: הני"ל, "וועגן וועלט פארבאנד", שם, 24.3.1920: שאול (אמסטרדאם), "אונזער געדאנק" (ביקורת על כתבי-העת בשם זה), שם.

הוועידה של מפלגת פועלי ציון בימים הראשונים של חודש מאי. נמכר גם סדר היום המפורט (הכולל 21 סעיפים) ומפתח מיוחד לבחירת צירים לוועידה.⁹⁵ ההודעה התפרסמה בכל גליון חדש של העיתון.

לוועידת המפלגה קדמו כינוסים אזוריים, אשר רק על אחד מהם השתמרה רשימה מקיפה יותר. היה זה הכינוס האזורי השני בלודז', שנערך ב־30 באפריל,⁹⁶ והשתתפו בו 25 צירים. כרוב קולות, כפי שמודיע הדו"ח לעיתונות, נדחתה ההצעה לא לכלול בסדר היום של הדיונים את עניין האינטרנציונל. מכאן אפשר להסיק, שהיה ידוע מראש, מה הלכי הרוח השוררים באותו הכינוס, והמיטוט רצה כנראה להתחמק מעימות ישיר ככר בכינוס האזורי. הנאום הראשי ומנהיג הכינוס היה מוליה אדלמן, הפעיל הוותיק ביותר של התנועה וחבר הוועד המרכזי. הוא מסר גם על פרטי ההתוועדות הארצית, והצביע על הבעיות החשובות ביותר העומדות להכרעה בוועידה. ההחלטות שנתקבלו בכינוס האזורי נגעו לענייני התנועה המקצועית, לחיי יום-יום ולעניינים ארגוניים. הדו"ח אינו מזכיר החלטות הקשורות בנושאים שנויים במחלוקת. הוחלט שבחירת הצירים בשטח לוועידת המפלגה תהיה "בפיקוח הוועד האזורי".⁹⁷ מה יכולה להיות הסיבה לפיקוח כזה ביותר מ־30 סניפים צירוניים של האיזור? כלום הפיקוח הזה נבע משאיפתו של מוליה להשיג בוועידה יתרון מירבי לקו הרעיוני שלו ושל אוהדיו? הסניף הלודז'אי היה הסניף הגדול ביותר בכל התנועה הארצית. האם שיטה של "פיקוח" כזה היתה נהוגה גם באזורים אחרים? אין לנו על כך שום נתונים.

לפני ועידת המפלגה נערך גם כינוס פועלי ציון של חלק מליטא וביילורוס, שכבר נמצאו בתחומי מדינת פולין, אך מפלגת פועלי ציון היתה עוד נפרדת. פועלי ציון מנתה בשטחים אלה כ־2,000 חברים. בכינוס זה נכחו נציגי הוועד המרכזי מווארשה. היתה שם פנייה לפועלי ציון בפולין, בהצעה שנציגות שלהם בת שני חברים תשתתף בוועידה בפולין כמשקיפה, ואולם בוועידה העולמית תופיע כארגון עצמאי.⁹⁷

במחצית מאי 1920 נערכה בקראקוב הוועידה הארצית השנייה של מפלגת פועלי ציון. במרכזה עמדו שלוש בעיות: בעיות ארץ-ישראל והפעילות הארצישראלית, היחס לקונגרס הציוני והערכת המצב הפוליטי בעולם וכפולין, וכן עניין האינטרנציונל. כל הבעיות האחרות (דו"חות, הופעות הצירים, עניינים ארגוניים וכו') הועברו למועד מאוחר יותר בסדר היום, או שבכלל לא הספיקו לדון בהן. התייעוד של ועידה זו דל מאוד, והוא כולל רק דו"חות והחלטות שפורסמו בביטאון המפלגה. היתה זו ועידה של מפנה, ודאי היו בה רגעים דרמטיים וחילופי דברים חריפים. אך העקבות היחידות לכך הן תוצאות

95. ארב. ווארט, 12.4.1920, 19.4.1920.

96. צירייטע לאדער ראיאן־קאנפערענץ, דאס נייע ווארט, 18.5.1920.

97. שם.

97א. אונזער ארבייט, 28.5.1920.

ההצבעות על החלטות מסוימות.⁹⁸

לוועידה הגיעו 85 צירים מיותר מ־70 ערים (לעומת 144 צירים מ־94 ערים בוועידה הראשונה של המפלגה) עם זכות הצבעה, לבד מ־4 חברי הוועד המרכזי וחבר המערכת, שגם להם זכות הצבעה. נוסף להם השתתפו נציגי המפלגות האחרות של פועלי ציון בגליציה המזרחית, בליטא, אורחים ובאי־כוח ארגון הנוער "יונגנט" (שהוקם ב־1919). מוסר הדו"ח הדגיש, שהאינטרנציונל היה הסעיף הלוהט ביותר על סדר היום. ואכן, מעידות על כך ארבע הצעות החלטה, המאשרות קיומן של ארבע מגמות פוליטיות-אידיאולוגיות שיוצגו בוועידה, כדלקמן: את הקבוצה הקטנה ביותר ייצגו חסידי שיקום האינטרנציונל השני (7 קולות); קבוצת הקומוניסטים בעד הצטרפות למפלגה הקומוניסטית השיגה 11 קולות; המחנה השלישי ייצג את האינטרנציונליסטים השמאליים, שהיו בעד הצטרפות מידית לקומוניטרון, אך כגוף ארגוני שלם של התנועה העולמית של פועלי ציון. היתה זו קבוצה גדולה יחסית, שריכזה 35 צירים. לבסוף, הקבוצה הרביעית, הגדולה ביותר, שהשיגה 44 קולות, ייצגה עמדה של הרחבת האינטרנציונל השלישי על ידי צירוף הפלגים הסוציאליסטיים השמאליים מארצות מערב אירופה. במחזור השני של ההצבעות קיבלה הצעת ההחלטה של האינטרנציונליסטים השמאליים 34 קולות והצעת הרוב – 42 קולות (היו 14 נמנעים). היה זה ניצחון הקבוצה המתונה שיוצגה (בשטוקהולם) על ידי יארבלום וניר.

להלן קטעים אחדים מן ההחלטה שנתקבלה על ידי הרוב בוועידה, בשם "התפקיד הפוליטי והטקטיקה של הפרולטריון ברגע זה". בהערכה הפוליטית מדובר על כך, שהשיטה הקפיטליסטית שוקעת, והגיע שלב המהפכה הסוציאליסטית. "הוועידה דוחה אפוא כל פשרה וקואליציות של הפרולטריון עם הבורגנות בכל הנוגע לבניין חברת העתיד".⁹⁹

בדרך זו נתנה ועידת פועלי ציון כפולין תשובה עקיפה, הן בקשר למצע של אחדות העבודה והן בעניין שיתוף פעולה עם ההסתדרות הציונית (אף כי נתקבלה החלטה נפרדת בנידון). בהחלטה יש התייחסות לאינטרנציונל. בנושא זה נביא כמה ציטוטים, המהווים את ה"אני מאמין" של הרוב בוועידה.¹⁰⁰

כל הנסיונות להקים אינטרנציונל חדש בלי מוסקבה – אין בהם ממש. המהפכה הפרולטרית ברוסיה היא כיום אבן־פינה ונקודת־המשען של המהפכה העולמית. פעולתו הבינלאומית של הפרולטריון צריכה להיות מבחינה מדינית ואירגונית בהתאם ובהסכם עם הפעולה הפרולטרית ברוסיה. [...] הוועידה מכירה ביסודות הראשיים של מצע האינטרנציונל המוסקבאי: דיקטטורה פרולטרית כצורת משטר המיועדת למען עניניה של המהפכה

98. 2 טער צוזאמענפאר פון דער י.ס.ד.א.פ. פועל־ציון אין פוילן, אונזער ארבי'צ, 28.5.1920 (הוצאה חד־פעמית).

99. שם. ההחלטה הזאת בשלמותה נמצאת גם בילקוטי פוע'צ, א, עמ' 61–64.

100. שם, עמ' 63–64.

הסוציאליסטית. היא רואה באינטרנציונל הזה את הגרעין הפורה היחיד של האינטרנציונל השלישי, שאליו צריכות להצטרף המפלגות המהפכניות הסוציאליסטיות באירופה המערבית [...] [ההדגשה שלי – ב"ג] הוועידה השנייה תובעת על-כן מבריתנו העולמית להתקשר מיד עם האינטרנציונל המוסקבאי ועם המפלגות המהפכניות בגרמניה, שווייצריה, צרפת ואנגליה, כדי לפתח את ההתחלה שנעשתה במוסקבה ולהפוך את האינטרנציונל המוסקבאי לאינטרנציונל השלישי, בר כושר-פעולה בינלאומית, המארגן והמנהיג של המהפכה העולמית.

קטעי ההחלטה שהובאו לעיל בעניין האינטרנציונל חשובים לכל דיון על הסיבות של פילוג התנועה העולמית. נוסף, שההחלטה מדגישה גם, כי בלעדי המפלגות השמאליות של ארצות המערב "יהיה האינטרנציונל המוסקבאי מבודד מן הכוחות העיקריים של הפרולטריון – הנושא החשוב ביותר של המהפכה הפרולטרית".¹⁰¹

חרף הניסוחים המהפכניים הכלולים בהחלטה, הוועידה דחתה למעשה ברוב קולות את ההצעה להצטרפות מידית לאינטרנציונל המוסקבאי, כהצביה כתנאי את הפיכתו לארגון בינלאומי בו ייוצג הפרולטריון של ארצות מערב אירופה המפותחות והמתקדמות. תוצאות ההצבעה אף מעידות, שהרוב הגן על שלימות התנועה של פועלי הציון, ולא היה מוכן לוותר לטובת מוסקווה לא על הרעיון הלאומי ולא על הפלשטיניזם. שכן בהחלטה נאמר, שהמפלגה נשענת בטקטיקה המהפכנית שלה על המאבק למען צורכי היצירה של הפרולטריון היהודי העולמי.¹⁰² בקטעים המובאים לעיל, של ההחלטה שזכתה לרוב, ניתן איפוא להבחין במאמץ למצוא פשרה ולא לגרום לפילוג התנועה.

החלטה זהה קיבלו רוב הצירים בוועידת מפלגת פועלי ציון בגליציה המזרחית, שנערכה בראשית יוני. ההחלטה על האינטרנציונל תובעת, שהברית העולמית תבוא בדברים עם המפלגות הסוציאליסטיות המהפכניות של מערב אירופה, ותצטרף יחד איתן לאינטרנציונל הקומוניסטי. בעד החלטה זו הצביעו 25 צירים מתוך 47 בעלי זכות בחירה (למעלה מ-53%), ואילו בעד החלטה אינטרנציונליסטית על הצטרפות מידית לקומונטרן הצביעו 22 איש.¹⁰³ ההחלטה הבאה, החשובה לא פחות, של ועידת המפלגה בפולין נגעה בבעיית ארץ-ישראל ובפעולת מפלגת פועלי ציון למען ארץ-ישראל. החלטה זו נתקבלה פה אחד על ידי הוועידה.¹⁰⁴ אושרו בה "עקרונות הפלשטיניזם של מפלגתנו

101. שם, עמ' 63; ביידיש: "עס איז אכער נאך ביים היינטיגען טאג איזאלירט פון די היפט כוחות פון דעם רעוואלוציאנערען פראלעטאריאט פון מערב-אירופא, וועלכע זענען די איינציגע טרעגער פון דער פראלעטארישער רעוואלוציע אין די לענדער פון דעם הויך-ענטוויקעלטען קאפיטאל און וועלכע פארווירקליכן פראקטיש אירע לאזונגען אין טאג-טעגליכן קלאסן-קאמף..." , אונזער אר.ב. צייטונג, 28.5.1920.

102. שם.

103. אונזער אר.ב. צ, 25.7.1920.

104. שם, 28.5.1920.

שנוסחו בוועידת היסוד (גרינדונגס־פארזאמלונג) בדצמבר 1918". במחאה חריפה נגד מאורעות הדמים בארץ־ישראל, ונגד הפרעות בירושלים,¹⁰⁵ מגנה ההחלטה את הפיאודלים הערבים, אך מטילה את האחריות על השלטון הבריטי. גם כאן הביעה ההחלטה התנגדות להצהרת בלפור, להחלטות סן־רמו ולאמפריאליזם הבריטי.

בניסוחים הכלולים ב"החלטה הארצישראלית" שנתקבלה בוועידה ניכר מאמץ להשלים בין הצדדים הניצים במפלגה, משום שארץ־ישראל והפעילות בתוכה היו שדה מלא מוקשים, שהצעידיה בו היתה עקלקלה ולא בטוחה. לצד הדוגמה של "הקו המהפכני" של השמאל נוכל למצוא ניסוחים שמנהיגי אחדות העבודה היו יכולים לחתום עליהם. כך למשל, נקבע:

הוועידה מתייצבת נגד הציונות הבורגנית השואפת לכרוך את גאולת העם היהודי עם האינטרס של הכוחות הטפיליים השוקעים. ההתישבות הבורגנית (בירגערליכע) עד כה, המושתתת על יסודות הקניין הפרטי והגניזול, פשטה לחלוטין את הרגל במוכנ הלאומי והסוציאלי. ההתפתחות והנסינות של היישוב היהודי בא"י הוכיחו, כי א"י יכולה להיבנות רק ע"י עליה והתישבות של המוני פועלים הנשענים על עבודתם הם ועל ארגון פעילותם וצורות חיים סוציאליסטיות. (ההדגשה שלי – ב"ג)

ולהלן:

בהתאם לתפקידו הפעיל של הפרולטריון ביצירה עצמאית בימינו, מצהירה הוועידה חגיגית, כי מעמד הפועלים היהודי הוא עתה המעמד הפעיל היחיד בעם היהודי, אשר גורל כל האומה תלוי בעבודתו וכמאבקו ועליו אפוא ליטול על עצמו את כל האחריות לבנין סוציאליסטי של א"י.¹⁰⁶

הרי הניסוחים דלעיל קרובים למצע אחדות העבודה. מובעת כאן לא רק התנגדות לפיתוח היוזמה הפרטית בארץ־ישראל וכד', אשר ניר מתח עליה ביקורת בשטוקהולם, אלא שיש כאן גם חזרה, אומנם במלים אחרות, על רעיונות אחרים של בן־גוריון הכלולים במאמר שהובא למעלה.¹⁰⁷ אף כי כבר במשפט הבא ידובר גם על מלחמת מעמדות.

בהחלטה "הארצישראלית" נאמר, שהוועידה רואה כחונכתה הקדושה את גיוס המוני הפועלים היהודים למבצע פעיל למען ארץ־ישראל ולבניינה. היא אף פנתה למעמד הפועלים היהודי בפולין, לכל אלה שיש להם אפשרות לכך, בקריאה לעלייה מידית ולהתייצבות בשורות הסוציאליסטים הנאבקים והבונים את הארץ. הוועידה חייבה את הוועד המרכזי ואת כל מוסדות המפלגה לסייע בארגון עלייה המונית של פועלים. מדובר בהצעה להקמת ועדה ארצישראלית,

105. ראה מכתבים של ניר מירושלים, בה שהה באותה עת, ארב. נוארט, 11.5.1920.

106. ראה לעיל, הערה 103.

107. ראה לעיל, הערה 57.

אשר תפקידה לפעול באורח שיטתי למימוש החלטות הוועידה.¹⁰⁸ ההחלטה "הארצישראלית" של הכינוס היא הוכחה נוספת לכך, שמלבד ניסוחים רבים, שניתן לזקוף על חשבון הלכי הרוח המהפכניים של אותם הימים בשורות הפרולטריון היהודי בפולין, לא הלכה הוועידה בכיוון של פילוג התנועה.

לאחר הוועידה שלחה הלשכה של הברית העולמית איחולים לוועד המרכזי החדש שנבחר. מן המכתב כוקעת דאגה גדולה למהלך הכינוס העולמי של תנועת פועלי ציון העומד להיערך. לשכת הברית פונה בקריאה לחברים בפולין, שישמרו בכל מחיר על אחדות התנועה. המפלגות הארציות השונות – אנו קוראים במכתב – חייבות להבין, שכלל לא ייתכן לדחוק למסגרת אחידה של ניסוחים דוגמטיים תנועה המקיפה רבבות חברים הפועלים בארצות שונות בתנאים שונים לחלוטין. אולם את המפלגות הללו מאחדות מטרות זהות, שהן חייבות להיות הכוח המלכד. להלן נאמר כמכתב, כי הוועידה העולמית חייבת ליצור מצע משותף נרחב ביותר לכל המגמות והחלקים של התנועה העולמית.¹⁰⁹

*

קיץ 1920 היה תם לא רק מבחינת מזג האוויר. בתנועת פועלי ציון בפולין היתה פעילות קדחתנית. בחודשים יוני-יולי התארכה בפולין שורה שלמה של מנהיגים ידועים של התנועה העולמית של פועלי ציון. ד"ר נחמן סירקין בלוויית ד"ר יצחק שיפר סבבו ביוני בערי פולין עם סידרת הרצאות. ההרצאות של סירקין ושיפר נערכו באולמות מלאים מפה אל פה וזכו להצלחה גדולה. העיתון המפלגתי הדגיש, כי לאורח "ניתנה מלוא האפשרות להציג את השקפותיו ואת רעיונותיו לפני המאזינים"¹¹⁰ בהביעו בדרך זו "votum separatum" של ביטאון המפלגה לעמדותיו של האורח.

גם רובשוב (שזר) ביקר בערי פולין, ונפגש עם חברי הסניפים המקומיים. לבד מזאת, כל גיליון של עיתון המפלגה הקדיש עמודים שלמים לידיעות ולמודעות עם רשימת נושאי ההרצאות, שמות המרצים ופרטים אחרים הנוגעים להרצאות (למשל, סידרת הרצאות של ניר, שחזר ביוני מארץ-ישראל לפולין, היתה מוקדשת כולה רק לנושאי ארץ-ישראל). זרובבל, ושר, יוריס זמוליה הרצו מדי יום במקום אחר. העיתון לא חדל לפרסם מאמרים פולמוסיים על נושאים ידועים כבר, השנויים במחלוקת, שנעשתה יותר ויותר נוקבת.

בימים 25-27 ביוני התכנסה המועצה העליונה של המפלגה, דהיינו ישיבת מליאה של הוועד המרכזי המורחב על ידי נציגי כל הוועדים האזוריים והסניפים העירוניים הגדולים. נערך דיון על בעיות רבות הכרוכות במימוש החלטות הוועידה השנייה של המפלגה (בעיות התנועה המקצועית, הקואופרטיבים,

108. ראה לעיל, הערה 101; ניר, וואנדערונגען, עמ' 181.

109. אה"ע, חס' III/12, (438), תיק 2; ווארשעווער ארבי"צ, 9.7.1920.

110. ער"ע ארבי"צ, 6.6.1920.

הלשכה הארצישראלית וכו'), ועניין הצירים לוועידה עולמית של פועלי ציון. כפי שמוסר עיתון המפלגה, הדגישה המועצה שמשלחת המפלגה הפולנית של פועלי ציון בוועידה העולמית חייבת "לעמוד על משמר ביצוע ההחלטות בהתאם למה שסוכם בוועידה האחרונה של המפלגה". הכוונה היתה בעיקר להחלטה בקשר לאינטרנציונל. הומלץ גם לצירים לוועידה העולמית להשתדל בכל כוחותיהם לשמור על אחדות התנועה.¹¹¹

*

הוועידה החמישית של הברית העולמית של פועלי ציון נערכה בווינה מ־27 ביולי עד 8 באוגוסט 1920. חילוקי הדעות שהתגלעו בהתוועדות בשטוקהולם, שם ניסו שני הצדדים למתנם, הביאו כבר בתחילת המפגש בווינה לפילוג התנועה העולמית, ובעקבותיו לפילוגים במפלגות הארציות. שני הצדדים האשימו זה את זה בפילוג, ואין זה מתפקידנו לחרוץ דין ב"משפט ההיסטוריה". כאן מעניינים אותנו בעיקר היבטים מסוימים הקשורים בפילוג, כלומר היחס של המשלחת הארצישראלית ושל ארצות המערב לנציגות מפולין, ותפקידה של זו האחרונה בוועידת וינה.

היה ברור מראש, שלפחות 2-3 בעיות שנויות במחלוקת, וסביבן יתחולל מאבק בוועידה עצמה. היו אלה יחסה של תנועת פועלי ציון לקונגרס הציוני, לאחדות העבודה ולאינטרנציונל השלישי. מדוע אפוא העמידה לשכת הברית העולמית מיד בהתחלה, כסעיף ראשון להצבעה, את הנושא שלגביו יש חילוקי דעות קיצוניים ביותר – היחס לאינטרנציונל השלישי?

עם זאת, אם נשווה את הצעת ההחלטה בעניין ההצטרפות לאינטרנציונל השלישי, שהוגשה מטעם הלשכה העולמית, עם ההחלטה של הוועידה השנייה של מפלגת פועלי ציון בפולין, שאושרה גם במועצה שהוזכרה לעיל, נמצא שכמעט לא היה ביניהן הבדל. כוכור, החלטת ועידת המפלגה בפולין היתה בעד הצטרפות לאינטרנציונל השלישי, בתנאי שיתקבלו לתוכו הפלגים השמאליים של המפלגות הסוציאליסטיות בארצות המערב. הצעת ההחלטה שהובאה בוועידה החמישית בווינה על ידי קפלנסקי מסתיימת כדלקמן:

ברוח ההחלטה הזאת מחייבת הוועידה העולמית את לשכת הברית לכוא במגע עם האינטרנציונל השלישי ועם המפלגות הסוציאליסטיות המהפכניות בכל הארצות, כדי לאפשר את ההצטרפות לאינטרנציונל השלישי.¹¹²

כיצד אירע, אפוא, שרוב הנציגות הפולנית לוועידה לא תמכו בהצעת ההחלטה של קפלנסקי, והצביעו בעד החלטה שעליה לא קיבלו מנדט ממפלגתם? שכן ההצעה הסופית של ההחלטה בעניין האינטרנציונל, עליה הצביעו רוב המשלחת הפולנית בוועידה החמישית, היתה:

111. "פון פארטיי־ראט", אונזער ארבייט, 2.7.1920, 7.7.1920.

112. ל' האואנאוויטש (עורך), ארכיון פונ'ם אידישען סאציאליסט, עמ' 210.

בהתאם לכך מחליטה הוועידה החמישית העולמית של הברית העולמית הסוציאליסטית של הפועלים היהודים "פועלי-ציון" להצטרף לאינטרנציונל הקומוניסטי השלישי.¹¹⁴

מכאן נשאלת השאלה המטרידה השנייה, הנראית אומנם טכנית בלבד, אך היתה לה השפעה מכרעת על גורל הוועידה. כיצד נוצר מצב העמידה על המקח בוועדת המנדטים בדבר מספר הקולות העומדים לרשותו של כל ציר? האם נקבע מפתח בעניין זה? למשל, לרשות הנציגות מפולין – בת 9 חברים – עמדו 110 קולות. כלום כל 17 הקולות שהיו לרשות ורובכל היו כשרים כדי להכריע כפי שהצביעו?¹¹⁴ נוסף לכך, אם נתעלם מן הסדרים המוזרים שהנהיגה ועדת המנדטים, משהו לא מובן בהתנהגות הצירים מארץ-ישראל ומארצות המערב (מאנגליה, אמריקה וארגנטינה). התנהגות זו, שנקבעה מראש, הכריעה בתוצאות ההצבעה הנוגעות להחלטה על האינטרנציונל. בדבר תוצאות ההצבעה קיימות שתי גירסאות סותרות: גירסת השמאל טוענת – 179 קולות בעד החלטת השמאל, 178 נמנעים וקול אחד נגד. לפי גירסת הימין – 178 קולות בעד החלטת השמאל, 179 נמנעים וקול אחד נגד.¹¹⁵

אפילו נקבל את גירסת השמאל על תוצאות ההצבעה, היה מספר הקולות שווה, אילו האגף הימני (אנו מכנים אותו כך כנהוג) לא היה נמנע, וזה היה מאלץ את שני הצדדים למשא ומתן, לוויכוח, להצבעה חוזרת וכד'. התנהגות הימין מעלה שתי השערות: על ידי הצבת שאלת האינטרנציונל בראש סדר היום התכוונה הלשכה העולמית להרחיק את אנשי השמאל הקיצוני המאורגן בלשכה הארגונית, בהנחה שנציגי המפלגה הפולנית יצביעו בעד הצעת החלטה שהציג קפלנסקי בשם הלשכה העולמית, שהרי הצעה זו תאמה את החלטת הוועידה של המפלגה הפולנית בשאלה זו. ההשערה השנייה היא, שהפילוג תוכנן מראש. ואומנם מיד לאחר ההצבעה עזב את הוועידה כל הגוש המערבי, עם נציגות אחדות העבודה בראש, ארגן במקום ועידה נפרדת, וגרם לפילוג בתנועה העולמית.

כבר בכינוס בשטוקהולם, כפי שנאמר לעיל, נתגלה יחס לא אוהד של אנשי אחדות העבודה למפלגה בפולין. אותו יחס, שהיה אפילו עיון, למשלחת מפולין ומארצות מזרח אירופה, בא לידי ביטוי כיתר שאת מיד עם פתיחת הוועידה בווינה, וייתכן שהוא היה המניע העיקרי לפילוג. על הטינה של אחדות העבודה למפלגה בפולין, לפרולטריון היהודי בפולין, ללשון היידיש – דיבר בצער פעיל פועלי ציון מתוך בפולין כא"ש יוריס. הוא הדגיש, בין השאר, שיחס עיון ליידיש הוא כמים על טחנת האנטישמים הפולנים, המתנגדים למאבקה של האוכלוסייה

113. שם, עמ' 8: ילקוסי פועלי-ציון, א, עמ' 85.

114. די מינפטע וועלט'קאנפערענץ, באריכט און רעזאלוציעס, ווין 1920, עמ' 7-8, 14. על פי רוצקי היה לרובכל מנדט גם מחבריו למפלגת פוע"צ האוקראינית (משלחת פועלי-ציון

בארץ-ישראל, הישיבה ה'33, עמ' 328).

115. ראה לעיל, הערות 104-106.

היהודית על זכויותיה הלאומיות ועל שפתה.¹¹⁶ גם י/ גורני מצביע על עוינותם והתנשאותם של נציגי אחדות העבודה ביחס לחבריהם ממזרח אירופה. הוא מוכיח שאנשי אחדות העבודה לא היו כלל נגד האינטרנציונל השלישי, שהם עצמם התייחסו אליו באהדה, ואף לא היו מעוניינים בהשתתפות כל המפלגות החברות בברית העולמית בקונגרס הציוני. בבעיות אלה רוב מכריע של החברים מפולין ומאחדות העבודה היו מוכנים לווייתורים. גורני מדגיש, שאחדות העבודה היתה מעוניינת בהגמוניה בברית העולמית, בהכרה בדרכה "לבניין קונסטרקטיבי של ארץ ישראל", ובכפיפות של המפלגות הארציית לתוכניות אחדות העבודה.¹¹⁷ גם ניר מדגיש, שלא בעיית האינטרנציונל היתה הקובעת, והסיבה האמיתית לפילוג היתה שאלת הדרר, עניין של שתי השקפות עולם, וזה התבטא אז, לדעתו, ביחס לקונגרס הציוני ולהשתתפות בו.¹¹⁸

לעומת זאת, האגף המערבי, אשר אישר למעשה את עמדתו של ניר, האשים את המשלחת הפולנית במעילה בהחלטות של מפלגתם. הוא הצביע במיוחד על זרובבל (שרכש לעצמו 17 קולות), שהוא בלבד הכריע בתוצאות ההצבעה (בלא 17 קולות אלה התוצאה היתה עשויה להיות כפי שהם קובעים: 161 קולות לשמאל ו-197 לימין). מלבד זאת טענו נגד זרובבל – בצדק – כי הוא נגד בעמדתו שלו. הזכירו לו את מאמריו, בהם הטיל בליסטראית במחריבו התנועה מן הלשכה הארגונית הווינאית ועוד.¹¹⁹

אוחנו מעניינת בעיקר הסיבה לשינוי הסתאומי בגישת הרוב של המשלחת הפולנית בוועידה. יש דעה, כי תפקיד מסוים בשינוי הגישה של הנציגים מפולין בווינה מילאה המתקפה של הצבא האדום מערבה והתקרבותו לווארשה זנוקא בימי הדיונים של הוועידה העולמית החמישית.¹²⁰

היו עוד סיבות נוספות. אכן מתברר, כי כוחות שמאחורי הקלעים פעלו גם על השמאל, שגם הוא היה מעוניין לא פחות מזה בפילוג ובהקמת מחיצה בינו לבין "האלמנטים הימניים". כוחות אלה, יש לשער, היטעו (מדעת או שלא מדעת) את המשלחת הפולנית. לפני הוועידה בווינה ניהלה קבוצה של פועלי ציון הקומוניסטית מרוסיה ומאוסטריה משא ומתן עם הקומינטרן, וכנראה נאמר להם, כי קודם כל עליהם להיפטר מן היסודות הימניים-הלאומניים בשורותיהם, ואחרי

116. ראה: קונטרס, ב, מס' 19 (1920), עמ' 4-6; ע' מגדלסון, עמ' 142-13.

117. גורני, אחדות העבודה, עמ' 296-299 ואחרים.

118. ניר, ריאפאלקצוס, וואנדערונגען, עמ' 193-196.

119. די מינסטע וועלט-קאנפערענץ, עמ' 15: אה"ע, III/11, חיק 36 ב', "דעקלאראציע, צו די חברים פוועלי-ציון אין אלע לענדער", כחתימתם של מ' ברוין מאמריקה, ב' וקערמאן, חזנוביץ מארגנטינה, בן-גוריון וחבריו מארץ-ישראל, וכן יארבלום מטעם בוקובינה, יוריס מפולין, זינגר מאוסטריה ואנשי לשכת הברית: בן-צבי, לוקר וקפלנסקן.

120. מגדלסון, התנועה הציונית, עמ' 143-144: 8 באוגוסט נסתיימה הוועידה החמישית, וב-15 באותו חודש הגיע הצבא האדום לווארשה אל הנגר ויסלה. ב-16 באוגוסט התרחש "הגם על הוויסלה" המפורסם, ז"א, החלה האופנסיבה של הצבא הפולני והנסיגה של

כך הקומינטרן יוכל לנהל עמהם משא ומתן.¹²¹ שני הצדדים שאפו איפוא לפירוד. התנועה התפלגה. האם שני הצדדים הבינו שהם הונעו ונסחפו על ידי מניעים חולפים? מכל מקום, לא אחד מבין משתתפי ועידה היסטורית זו הרגיש אחר כך מאוכזב. כך, אחרי שנים, יטען ניר, שבאותם הימים לא היה בעד פילוג התנועה, וסבל אישית ממה שאירע. הוא צידד בהסכם ובוויתורים הדדיים, אפילו כאשר האגף הימני הקים ברית עולמית נפרדת. אולם כפי שהוא כותב, הוא נאלץ לציית לרוב, משום שבהשקפותיו נמנה עם השמאל.¹²²

עם הוועידה העולמית החמישית של פועלי ציון והמפנה שהתחולל בקרב המשלחת מפולין הסתיימה תקופה מסוימת בתולדות תנועת פועלי ציון בפולין. תנועה זו החלה באפופיאה חדשה, מלאה עקלתונים, התמודדויות קשות, שאינן נטולות מעשי גבורה. מכאן ואילך ידובר על תנועת פועלי ציון שמאל בפולין.

121. ב' מאיר, "מוועידת פועלי ציון בווינה", קינטרס נג (י"ד) בתשרי חר"פ, כרך 3א, עמ' 6-10. ראה גם הערה 119.

122. ניר-דאפאלקעס, וואנדערונגען, עמ' 199-200.